

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Selhání konsociační demokracie v
Československu**

Radek Habart

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Selhání konsociační demokracie v
Československu
Radek Habart**

Vedoucí práce:

PhDr. Robin Kvěš

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Tímto děkuji vedoucímu své práce PhDr. Robinu Kvěšovi za odborné rady, pomoc a čas, který mi věnoval.

Obsah

1. ÚVOD	8
2. PŘEDSTAVENÍ TEORETICKÉHO MODELU KONSOCIAČNÍ DEMOKRACIE	11
2. 1. ALMONDOVA TYPOLOGIE	11
2. 2. KRITIKA ALMONDOVY TYPOLOGIE	12
2. 3. VZNIK TEORIE KONSOCIAČNÍ DEMOKRACIE	13
2. 3. 1. <i>Tabulka, možné podoby demokratického systému</i>	14
2. 3. 2. <i>Možné podoby demokratického systému</i>	14
2. 4. PŘEDSTAVENÍ PRINCIPŮ KONSOCIAČNÍ DEMOKRACIE	15
2. 4. 1. <i>Vhodné podmínky pro aplikaci modelu konsociační demokracie</i>	15
2. 4. 2. <i>Základní teoretické znaky modelu konsociační demokracie</i> .	16
2. 4. 2. 1. Velká koalice	16
2. 4. 2. 2. Vzájemné (menšinové) veto	17
2. 4. 2. 3. Proporcionalita.....	17
2. 4. 2. 4. Segmentální autonomie.....	18
2. 4. 3. <i>Systémové vztahy vhodné pro aplikaci modelu konsociační demokracie</i>	19
2. 4. 3. 1. Vztahy na úrovni elit	19
2. 4. 3. 2. Vztahy na úrovni mas	20
2. 4. 3. 3. Vztahy mezi elitami a masami uvnitř jednoho segmentu	20
2. 5. SHRUTÍ TEORETICKÉHO MODELU KONSOCIAČNÍ DEMOKRACIE	21
3. HISTORICKO-SPOLEČENSKÝ KONTEXT APLIKACE TEORETICKÉHO MODELU KONSOCIAČNÍ DEMOKRACIE V ČESKOSLOVENSKU.....	22
3. 1. STÁTOPRÁVNÍ OTÁZKA.....	22
3. 1. 1. <i>Období mezi lety 1918 až 1945</i>	22
3. 1. 2. <i>Období mezi lety 1945 až 1968</i>	24
3. 1. 3. <i>Ústavní zákon číslo 143/1968 Sbírky a jeho aplikace po roce 1968</i>	28
3. 2. ROZDÍL NÁZORŮ, HODNOT A KULTUR	31
3. 2. 1. <i>První republika</i>	31
3. 2. 2. <i>Slovenský národní stát</i>	33
3. 2. 3. <i>Komunistický režim</i>	34
3. 2. 4. <i>Důvody rozdílných pohledů</i>	34
3. 3. EKONOMICKÉ ROZDÍLY MEZI ČESKEM A SLOVENSKEM	36

3. 3. 1. <i>Předválečná situace</i>	36
3. 3. 2. <i>Situace mezi lety 1945 až 1989</i>	36
3. 4. SHRUTÍ, UTVOŘENÍ SPOLEČENSKO-POLITICKÉHO KONTEXTU.....	38
4. PRAKTICKÉ SELHÁNÍ KONSOCIAČNÍ DEMOKRACIE PO ROCE 1989	40
4. 1. NÁSTIN SPOLEČENSKO-POLITICKÉHO PROSTŘEDÍ V ČESKOSLOVENSKU PO ROCE 1989.....	40
4. 1. 1. <i>Situace na konci roku 1989 a v první polovině roku 1990</i>	40
4. 1. 2. <i>Volby 1990</i>	44
4. 1. 3. <i>Stav po volbách 1990</i>	45
4. 1. 4. <i>Důsledky rozpadu Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí</i>	48
4. 1. 5. <i>Volební kampaň a volby 1992</i>	49
4. 1. 6. <i>Situace po volbách</i>	51
4. 2. ANALÝZA NASTAVENÍ ZÁKLADNÍCH TEORETICKÝCH SYSTÉMOVÝCH ZNAKŮ A VZTAHŮ KONSOCIAČNÍ DEMOKRACIE V ČESKOSLOVENSKU.....	51
4. 2. 1. <i>Analýza základních teoretických systémových znaků</i>	52
4. 2. 1. 1. <i>Velká koalice</i>	52
4. 2. 1. 2. <i>Vzájemné (menšinové) veto</i>	52
4. 2. 1. 3. <i>Proporcionalita</i>	52
4. 2. 1. 4. <i>Segmentální autonomie</i>	53
4. 2. 1. 5. <i>Výsledek analýzy základních teoretických systémových znaků</i>	53
4. 2. 2. <i>Analýza základních teoretických systémových vztahů</i>	54
4. 2. 2. 1. <i>Období od vzniku do rozpadu hlavních politických hnutí</i>	54
4. 2. 2. 2. <i>Období po rozpadu dvou hlavních politických hnutí do voleb roku 1992</i>	56
4. 2. 2. 3. <i>Období po volbách roku 1992, rozpad státu</i>	58
4. 3. SHRUTÍ, OZNAČENÍ HLAVNÍCH PŘÍČIN SELHÁNÍ ČESKOSLOVENSKÉHO KONSOCIALISMU.....	59
5. ZÁVĚR, SHRUTÍ PRÁCE A DEFINICE HLAVNÍCH PŘÍČIN SELHÁNÍ MODELU KONSOCIAČNÍ DEMOKRACIE V ČESKOSLOVENSKU PO ROCE 1989	61

6. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	65
6. 1. POUŽITÁ LITERATURA	65
6. 2. DALŠÍ ZDROJE A PRAMENY	68
7. RESUMÉ	69

1. Úvod

Zanedlouho uplyne od rozdělení Československa na konci roku 1992 rovných 20 let. Takové časové rozmezí je dostatečné k tomu, aby bylo možné se zpětně ohlédnout a určit příčiny. Těch není nepochybně málo a každá z nich by si zasloužila rozbor. Ovšem tato předkládaná bakalářská práce se bude zabývat primárně příčinou jedinou, a to okolnostmi selhání modelu konsociační demokracie, který se v Československu nepodařilo uplatnit po revolučních změnách v roce 1989.

I když nizozemský politolog Arend Lijphart vytvořil ucelený teoretický model konsociační demokracie, k jeho správné funkci nestačí pouze držet se dané teorie. Je nutné dodržet i některé další aspekty. V případě Československa tomu nemohlo být jinak. Proto je cílem této bakalářské práce, mimo samotný rozbor teoretického modelu konsociační demokracie, také konkrétně poukázat na významné okolnosti československého pokusu o aplikaci konsocialismu. Z tohoto hlediska už je předem vyloučeno, že by jakýmsi pomyslným odrazovým můstkem pro tyto kroky mohl být pouze rok 1989. Bez takzvané Sametové revoluce a s ní související přeměny společensko-politického zřízení by samozřejmě nemohl být uskutečněn ani žádný pokus o aplikaci konsociační demokracie. Ovšem Československo jako stát zde existovalo od roku 1918, a proto je nutné se na něj zaměřit v rámci celého období. Význam tohoto pohledu na Československo až do jeho počátků spočívá ve vytvoření historicko-společenského kontextu pro lepší pochopení postavení konsocialismu při jeho pokusu o zavedení.

Proto se v bakalářské práci zaměříme na jednotlivá období československého soužití, od takzvané První republiky až do dob normalizace, kdy bude poukázáno na některé významné momenty a skutečnosti, jež se v tomto časovém rozmezí odehrály, byly jeho součástí a zásadně ovlivňovaly jak podobu státu, tak život v něm. Primárně se tedy bude

jednat o otázky státoprávního uspořádání, otázky ekonomického nastavení a v neposlední řadě o otázky kulturního a hodnotového charakteru národů Čechů a Slováků.

Posléze bude nezbytné, na tuto část práce navázat a předvést, jaký vliv měly okolnosti v ní uvedené na vývoj po roce 1989. Ten bude samozřejmě také dále rozveden, přičemž hlavní zaměření se bude týkat procesů souvisejících s přechodem k demokracii, vytváření nových podmínek a role politických elit v tomto časovém rozmezí. Tato část je nezbytná pro konečnou fázi této bakalářské práce, kdy podmínky a situaci po roce 1989 zanalyzujeme v souvislosti s popsáním teoretickým modelem konsociační demokracie a tím budeme definovat hlavní nedostatky a příčiny vedoucí k selhání konsociační demokracie v Československu.

Po celou dobu zpracovávání bakalářské práce bylo vycházeno primárně z relevantní a odborné literatury. Ovšem asi pouze ve dvou případech je použito internetového zdroje a vesměs jen kvůli detailnímu upřesnění některých informací. V souvislosti s popisem a dalším využitím teorie konsociační demokracie je čerpáno z děl nizozemského politologa Arenda Lijpharta, například z knihy *Democracy in Plural Societies* z roku 1977, kterou doplňují poznatky mimo jiné například uznávané české politoložky profesorky Blanky Říchové. Při popisu a dalším využití historicko-společenského kontextu a společensko-politického prostředí práce vychází z publikací předních českých (nebo původem českých) i slovenských odborníků, ale i publicistů. Za zmínku stojí například kniha Jana Rychlíka *Rozpad Československa, Česko-slovenské vztahy 1989-1992* z roku 2002 či kniha Dušana Kováče s názvem *Dějiny Slovenska* vydaná v roce 1998. Mimo další knihy se tyto v práci objevují asi nejvíce, což je především dáno jejich naprosto vyčerpávající vypovídací hodnotou, kdy daná popisovaná problematika je v nich představena komplexně a ideálně pro použití v práci.

V poslední analytické části je využívána dosavadní literatura, obohacená o poznatky z několika dalších titulů. Například se jedná o článek Karen Henderson s názvem *Czechoslovakia: The failure of consensus politics and the break-up of the federation* z roku 1995 či o kapitolu Petra Kopeckého nazvanou „*From Revolution“ to „Velvet Split“: Consociational Institutions and the Disintegration of Czechoslovakia*, která byla vydána v roce 1999 ve sborníku editorů Michaela Krause a Allison Stranger nazvaném *Irreconcilable differences?: explaining Czechoslovakia's dissolution*.

Jak už bylo naznačeno, cílem této práce je specifikovat a definovat nejdůležitější důvody selhání konsociační demokracie v Československu, které dopomohly rychlému rozpadu státu.

2. Představení teoretického modelu konsociační demokracie

V této kapitole je naší povinností představit samotný teoretický model konsociační demokracie, protože je to bezesporu nezbytné pro vysvětlení nefunkčnosti teoretického modelu v Československu po roce 1989. Podstatou modelu konsociační demokracie, který byl koncipován v 60. letech 20. století je totiž fakt, že i ve státech, které disponují značně heterogenní politickou kulturou a fragmentovanou společností je možné vybudovat pevný a stabilní politický systém. Vzhledem k tomu, že v práci je tento teoretický model konsocialismu podrobněji využit, je nutné, abychom v kapitole nastínili jeho základní charakteristiky a rysy. Byť v teorii konsociační demokracie existuje více vysvětlení politické stability uvnitř heterogenních společností (Hans Daalder, Val Lorwin a podobně), dodnes nejpropracovanějším, nejznámějším a zcela jistě také nejvíce univerzálním modelem konsociační demokracie je teoretický model Arenda Lijpharta. V práci proto budeme primárně vycházet právě z jeho modelu konsociační demokracie.

2. 1. Almondova typologie

Aby bylo možné popsat vznik, vývoj a veškeré souvislosti týkající se teoretického modelu konsociační demokracie Arenda Lijpharta, bude dobré se ještě předtím zmínit a začít u typologie politických systémů Gabriela A. Almonda. A to proto, že jistě pomůže dokreslit danou problematiku a pro celkové pochopení situace je určitě nezbytná.

V roce 1956 přišel americký politolog Gabriel A. Almond s typologií, díky níž byly rozděleny demokratické systémy na základě dvou podmínek za účelem zjištění jejich míry stability. Oněmi podmínkami se staly segmentace společnosti a politická kultura, na jejichž základě autor představil dva rozdílné typy politických systémů v Evropě – typ anglosaský a kontinentálně evropský (Říchová, 2000: 200).

Gabriel A. Almond typy evropských politických systémů podrobněji vymezil. Anglosaský typ a politickou kulturu v něm považoval za stabilní, autonomní a homogenní, s výrazně zřetelnými znaky kulturně – sociálních štěpících linií společnosti, které mají tendenci se vzájemně nemísit a tím neposilovat. To v systému pomáhá udržovat jak stabilitu a jednotnost, nýbrž také účinnost. Oproti tomu typ kontinentálně evropský se dle Almondova názoru projevoval fragmentovanou politickou kulturou. Ta je rozdělená v rámci jednotlivých subkultur, ve kterých také odděleně probíhají veškeré procesy, štěpící linie se prolínají, střetávají a zvyšují napětí, takže společenská heterogenita a fragmentace vede celkově k vysokému riziku politické nestability (Almond, 1956: 398-399, 405-407).

Almond se ve své typologii zajímal i o skandinávské země a Nizozemí. Ovšem jejich charakter se mu zdál být ojedinělý, státy se vymykaly jeho charakteristice pro přiřazení k některému ze dvou základních politických systémů (Říchová, 2000: 200). A to především proto, že zcela nepotvrzovaly situaci, kdy výrazně heterogenní politická kultura a fragmentovaná společnost mají za následek politickou nestabilitu. Na těchto zemích totiž Almond pozoroval vzájemné mísení charakteristických systémových znaků (Almond, 1956: 405).

2. 2. Kritika Almondovy typologie

Protože se Gabriel A. Almond skupině obsahující Nizozemí a Skandinávii více nevěnoval a ponechal je společně na okraji svého zájmu a společně v jakési vedlejší skupině, z řad jeho kolegů, tedy odborníků zabývajících se stejným oborem a problematikou zaznívala na jeho postoj značná kritika a objevily se pokusy o dopracování. V typologii se s Almondem neshodl především nizozemský politolog Arend Lijphart. Při práci s Almondovými kritérii došel Lijphart k závěru, že tyto země je nemožné ponechat vedle sebe v jedné skupině. Skandinávské státy mohou být dle jeho názoru přiřazeny k anglosaskému typu, protože se

vyznačují ještě větší homogenitou společnosti oproti jiným zemím spadajícím do tohoto typu a dále je u nich například patrná autonomie sociálních subsystémů. A u zemí, jakými jsou například zmíněné Nizozemí či dále Švýcarsko, se také neshodoval s přesvědčením o jejich ponechání ve zvláštní skupině. Měl naopak názor takový, že právě tyto země splňují znaky spadající do kontinentálního politického systému, a to více než kterékoliv jiné. Jejich subsystémové štěpící linie se daleko více prolínají a výraznější je i segmentovaná společnost (Lijphart, 1969: 211). Lijphart si dále všiml i vlivu, kterým je velikost státu a poukázal při tom na situaci v malých zemích, kde i když je společnost výrazně rozdělena do segmentů, tak oproti velkým evropským demokraciím panuje stabilita. Proto považoval za vhodné nespoléhat v této problematice pouze na jednoduché kritérium členitosti společnosti a její politické kultury ve smyslu čím méně, tím lépe a jako další možný postup uvedl, aby státy s demokratickým zřízením byly navíc rozčleněny dle míry kooperace elit a jejich chování ve vztahu k posilování společné a bezkonfliktní existence (Lijphart, 1969: 211).

2. 3. Vznik teorie konsociační demokracie

Na základě svých poznatků dospěl Arend Lijphart až k představení nové typologie, kde svá dvě kritéria (chování politických elit a vnitřní rozdělení společnosti spolu s její politickou kulturou) označil za stěžejní body (Říchová, 2000: 200). Při samotné aplikaci těchto kritérií totiž bylo možné zaznamenat, jak moc mohou být ve shodě či naopak rozporu a ovlivnit tím tak samotnou konečnou podobu demokratického politického systému. Sám Lijphart vymezil možné podoby demokratického systému celkem čtyři. Jsou jimi dostředivá demokracie, odstředivá demokracie, depolitizovaná demokracie a konsociační demokracie. V následující tabulce a popisu si tyto čtyři modely podrobněji představíme.

2. 3. 1. Tabulka, možné podoby demokratického systému

		Společnost	
		<u>Homogenní</u>	<u>Heterogenní</u>
Chování politických elit	<u>Kooperační</u>	Depolitizovaná demokracie (Nestabilní i stabilní)	Konsociační demokracie (Stabilní)
	<u>Soutěživé</u>	Dostředivá demokracie (Stabilní)	Odstředivá demokracie (Nestabilní)

2. 3. 2. Možné podoby demokratického systému

Dostředivý typ demokracie je v mnoha ohledech velice podobný anglosaskému politickému systému Gabriela A. Almonda. Opírá se o vysoce homogenní společnost, čímž je ukotven a je stabilní i za situace, kdy má jednání elit v tomto systému tendenci tíhnout ke konfliktům a soutěži. Ovšem děje se tak výsadně na úrovni elit a společnost jako taková konfliktním potenciálem nedisponuje (Lijphart, 1977: 110).

Typ odstředivé demokracie je dle Arenda Lijpharta nestabilní. A to díky tomu, že se vyskytuje za situace soutěživého chování elit v rozčleněné politické kultuře. To má za následek spor, jenž nicméně není žádným způsobem překážkou pro elity (právě z důvodu jejich soutěživosti), které by jej mohly potlačit. Celý systém tak vede k tomu, že se stává nepevným, nejednotným a hrozí jeho zablokování (Lijphart, 1977: 114).

Demokracie depolitizovaná se může stát do jisté míry riskantní pro elity. Ty sice mohou zcela ovládat systém, ale jakmile dojde k vyřazení politické soutěže, tak vyvstává reálná hrozba, že ve společnosti se k takovému zřízení vzednou nesympatie a kritické hlasy, což může mít za následek až samotnou destabilizaci politického systému

(Lijphart, 1977: 107).

Konsociační typ demokracie se vyznačuje tím, že politické elity v tomto systému spolupracují a chovají se konsenzuálně i za situace výrazně členěné společnosti a její politické kultury. Ačkoliv tato situace svádí k rozkolům a neshodám, tak díky snaze elit spolupracovat se tak neděje a problémy jsou potlačovány. Díky tomu lze o tomto systému hovořit jakožto o poměrně stabilním (Lijphart, 1977: 107). Tento čtvrtý typ demokracie si v následujících částech kapitoly více rozvedeme.

2. 4. Představení principů konsociační demokracie

Pozitivní přístup vládnoucích elit ke spolupráci je, jak uvádí Arend Lijphart, nejvíce potřebný aspekt, který zaručí, že nestabilní a špatně fungující společnost se zformuje ve společnost stabilního konsociačního charakteru. Ovšem k dosažení takového výsledku je nutné držet se základních podmínek, znaků a vztahů, které si představíme níže.

2. 4. 1. Vhodné podmínky pro aplikaci modelu konsociační demokracie

U elit je zapotřebí:

- 1) Aby vycítily potenciální hrozby vycházející z charakteru rozštěpené společnosti.
- 2) Aby zcela účelně předcházely takovým situacím, které většinou ze své podstaty v rámci rozštěpených společností vedou k zániku systému.
- 3) Aby ze spolupráce vypustily nevraživost a našly důvody vzájemné konfrontace.
- 4) Aby byly schopny dobrat se konsenzuálních řešení, jenž budou v souladu s odlišnými prioritami každé ze subkultur (Lijphart, 1969: 216).

Tyto čtyři aspekty tak, jak jsme si je popsali, lze označit za základní a zkoumat či nalézat přitom i další. Neformálně můžeme za pátou podmínku při ukotvování konsocialismu pokládat taktéž účinek politické tradice a kultury. To z toho důvodu, že ne všude, kde se konsocialismus etabluje nebo etabloval, byla prožita předchozí zkušenost s politikou, při které se hledí na zájmy a priority všech zúčastněných skupin, kde u politických elit panuje kooperace a konsenzus v celospolečenských otázkách na úkor osobních pudů a ambicí a politická kultura má díky historickým důsledkům vysokou úroveň (Hloušek; Kopeček, 2005: 209).

Pokud budou tato kritéria dodržena, pak je možné utvořit politický systém založený na čtyřech hlavních prvcích. Těmi má autor na mysli velkou koalici, proporcionalitu, menšinové (vzájemné) veto a segmentální autonomii (Lijphart, 1977: 25).

2. 4. 2. Základní teoretické znaky modelu konsociační demokracie

2. 4. 2. 1. Velká koalice

Velká koalice se v konsociačním typu vládnutí do jisté míry odlišuje od standardů platných pro anglosaské či kontinentální prostředí. Tyto dva systémy jsou totiž ovlivněny většinovým principem, se kterým přišel William H. Riker. Díky tomuto většinovému principu postačí vytvoření pouze tak velké koalice, která zaručí vítězství. Význam velké koalice v konsociačním typu spočívá v přizvání co nejvíce segmentů polarizované společnosti ke spoluúčasti na vládě. Aplikace Rikerova principu je zde ovšem nevhodná až nebezpečná a je naopak požíváno výhod plynoucích z kooperace segmentů (Lijphart, 1969: 215; 1977: 26).

Forem velké koalice uvedl Arend Lijphart hned několik. V první řadě neopomenul obvyklou vládní koalici. Poté vládní koalici takovou, kde v některých chvílích chybí zastoupení části společnosti, nicméně z dlouhodobější perspektivy se jedná o zanedbatelnou vlastnost a žádná

složka není ochuzena. A dále mezi principy velké koalice řadí například i dohody na obsazování důležitých funkcí (Lijphart, 1977: 31-34).

2. 4. 2. 2. Vzájemné (menšinové) veto

Jak už z názvu vyplývá, vzájemné, respektive menšinové veto má za úkol posloužit menším segmentům ve velké koalici jako jakési zabezpečení ve významně důležitých sporech a otázkách, které by mohly ohrozit jejich principy a zájmy. Děje se tak bez ohledu na jeho formální charakter, což znamená, že lze narazit na veto buď ústavně ošetřené, dále na politické dohody nebo na podobu všemi uznávaného předpokladu tradičního fungování systému. Při reálném užívání menšinového veta zákonitě vyvstává problém případného nadměrného využívání ze strany menšinových segmentů, ze kterého pramení určité ohrožení v podobě zablokování a skepse partnerů k další spolupráci. Proto, jak již bylo řečeno, použití by se mělo týkat pouze významných a segmentů se zásadně dotýkajících případů (Lijphart, 1977: 36-38).

2. 4. 2. 3. Proporcionalita

Proporcionalita může být podle Lijpharta chápána dvěma způsoby. Prvním způsobem je participace segmentů na finančních a dalších hmotných prostředcích rozdělených ústřední vládou. Zatímco druhý způsob proporcionality je vyjádřen funkcí poměrného volebního systému, jenž by se neměl vztahovat jen na konkrétní volené orgány, ale měl by zahrnout i některé exekutivní orgány a posty (Lijphart, 1977: 38-39). Přitom už při prvním pohledu je jasné, že proporční rozdělení nemusí hrát až takovou roli. Pokud každý segment má možnost aplikace veta, je tím zaručena rovnost.

Proto Arend Lijphart přišel se dvěma variantami považovanými za východisko z této situace. V první variantě je zahrnuta možnost takzvaných legislativních balíkových procedur, kdy se více zákonů přijme

v rámci jednoho balíku, což vytvoří prostor pro proporcionální princip. Další možností je přesunutí rozhodovacích pravomocí v některých obecných otázkách na lídry dvou znesvářených segmentů, a to v případě silné a neřešitelné blokáce parlamentu či vlády. Lídři segmentů jsou mnohdy ochotni dobrat se k řešení v poklidu za zavřenými dveřmi a bez zbytečných překážek (Lijphart, 1977: 40).

2. 4. 2. 4. Segmentální autonomie

Také segmentální autonomie je znakem, který se nespokojí s jedinou charakteristikou. Opírá se především o míru fragmentace společnosti, o zajištění autonomie menšin a podmínku decentralizace například ve školství, náboženství či kultuře. Jestliže jsou segmenty rozděleny i podle regionálního klíče do určitých oblastí, je možné nastolit i systém federace. Proto je dobré na tento aspekt předem pomýšlet a hranice autonomních oblastí zasadit tam, kde se nacházejí hranice štěpení (Lijphart, 1977: 42). S fragmentací společnosti přichází i nejednotnost v podobě rozdílných priorit a hrozí větší či menší neshody. Proto segmentální autonomie zaručuje správu pro politický systém méně důležitých resortů konkrétním segmentům a ponechává jim k tomu vlastní patřičné pravomoci. Tento krok významně slouží k minimalizaci rozporů a na společných vrcholných orgánech konsociačního uspořádání leží i o něco lehčí břímě odpovědnosti. Ovšem podstatný je také předpoklad, že elity segmentů, respektive segmenty celkově, budou vysoce organizované a jejich profesionalita při plnění svěřených úkolů bude taková, že zajistí i nadále oddělení segmentů. Poté celý systém využije jedny z dalších podpůrných prvků pro svou existenci (Lijphart, 1977: 43).

Takto jsme si ve zkratce přiblížili, jak vypadají základní systémové znaky konsociační demokracie. Společně se systémovými vztahy, které si popíšeme v následující části, tvoří celek, jehož přítomnost a kvalita je určující a nezbytná pro stabilitu a funkčnost celého systému.

2. 4. 3. Systémové vztahy vhodné pro aplikaci modelu konsociační demokracie

Kvůli různorodým podmínkám v jednotlivých zemích, které ovlivňují zavedení konsociační demokracie, Arend Lijphart přišel se třemi kategoriemi vztahů vycházejícími z různých prostředí. Jsou jimi vztahy na úrovni elit, vztahy na úrovni mas a vztahy mezi elitami a masami uvnitř jednoho segmentu (Lijphart, 1969: 216).

2. 4. 3. 1. Vztahy na úrovni elit

Je nutné, aby elity zaujímaly co možná nejsilnější postavení a požívaly tomu odpovídajících pravomocí. Ty by jim měly zaručit takové spektrum možností při rozhodování a jednání s ostatními segmentálními elitami, aby byly zachovány kooperační vztahy postavené na konsenzu, efektivitě, rozumné domluvě a většinou i omezení svých požadavků a priorit, jinak mohou hrozit komplikace. Kooperační chování představitelů jednotlivých segmentů je jedním ze základních znaků celého systému. Zjednodušeně řečeno – je důkazem upřednostnění rozumu před silou, poněvadž mezi segmenty nemusí panovat ve všech směrech pouze pozitivní naladění (Lijphart, 1969: 216; Říchová, 2000: 205).

Kooperaci elit napomáhají i některé další okolnosti. Prospěšnou podmínkou pro vztahy mezi elitami je srovnatelná velikost jednotlivých segmentů, protože nesvádí k nadřazenosti některých z nich (Lijphart, 1969: 217). Pro vznik konsociační demokracie jsou přívětivější spíše menší státy, kde se vyskytuje méně lidí ve vysoké politice a kontakty mezi nimi jsou užší. To zaručuje rychlejší procesy, například v legislativní činnosti či při různých jednáních, a dále také menší zátěž pro soudní systém, který nebude vystaven řešení složitých sporů (Lijphart, 1969: 219). Lijphart se domníval, že segmentů v konsociačním uspořádání by nemělo být příliš mnoho i příliš málo, tedy jen dva. Respektive může se to stát, ale poté je obtížnější dohodnout se mezi

všemi zástupci na spolupráci a z opačného úhlu pohledu může vyvstat problém v pochopení situace, kdy se má za to, že „vítěz bere vše“. Proto za optimální počet označil od tří do pěti segmentů (Lijphart, 1977: 56). Zvyky a tradice hrají také důležitou roli a ovlivňují elitní spolupráci, která bude stabilnější tím víc, jak dlouho je konsociační zřízení na daném území zavedeno a jak dlouho jsou elity na něj zvyklé (Lijphart, 1969: 216-217).

2. 4. 3. 2. Vztahy na úrovni mas

Ohledně této úrovně je podstatné, jak jsou masy od sebe odděleny či nikoliv. Segmenty společnosti se totiž ze své podstaty od sebe zřetelně liší a odlišné jsou také jejich priority vedoucí až ke vztahu konfliktního charakteru. Pokud je ve společnosti patrné velké štěpení, mělo by být oddělení co největší, aby nedocházelo ke zbytečným střetům. Takovým postupem bude zajištěna vnější neprostupnost a sounáležitost členů uvnitř každého segmentu (Lijphart, 1969: 219). Za situace rozdělení systému větším množstvím štěpících linií je důležité, jaký mají linie význam a jakou plní úlohu. V případě, kdy se jedna ze štěpících linií jeví v rámci obsahu a kvality silněji, příslušníci segmentů budou vzájemně zaujímat umírněný postoj a spokojenost. Pokud se všechny štěpící linie vyznačují stejným obsahem a kvalitou, pak je možné dospět až k případu, že počet jednotlivých segmentů naroste. Poté je v otázce kooperace příznivé, jestliže všechny segmenty pocítují společnou příslušnost k jednomu uskupení. V opačném případě hrozí až rozpad systému (Lijphart, 1977: 81-82).

2. 4. 3. 3. Vztahy mezi elitami a masami uvnitř jednoho segmentu

Elity, které zastupují a hájí zájmy svých mas, musí mít pro takové jednání od mas svolení v podobě silného mandátu a musí být také samozřejmě schopny svá konsensuální rozhodnutí v rámci svého

segmentu obhájit na základě masami vkládané důvěry, vysokého morálního kreditu a profesionality (Lijphart, 1969: 221). Svůj podíl úspěchu na tom může nést i vzájemná izolace mezi segmenty, čímž je nastavena například záruka, že příslušníci jiné kultury nebudou při momentálním nesouhlasu se svou elitou hlasovat pro elitu jiného segmentu a politická reprezentace dané kultury se tak kvůli spolupráci s takovým vedlejším segmentem nemusí neustále obávat o svou legitimitu (Říchová, 2000: 208).

2. 5. Shrnutí teoretického modelu konsociační demokracie

V teoretické části bakalářské práce jsme se věnovali nastínění souboru specifických společensko-politických vztahů (vztahy mezi segmenty na úrovni mas, vztah politických elit a mas uvnitř jednotlivých segmentů a vztahy mezi segmentálními politickými elitami) a hlavních institucionálních principů (principy velké koalice, menšinového veta, proporcionality a segmentální autonomie). Nastíněn byl i soubor specifických společensko-politických podmínek, které jsou taktéž nedílnou součástí teorie a podle teorie rovněž ovlivňují potencionální úspěch rozvinutí konsociačního modelu. Naplnění těchto znaků je dle teoretického modelu nezbytné či minimálně žádoucí pro úspěšné fungování modelu konsociační demokracie v praxi.

3. Historicko-společenský kontext aplikace teoretického modelu konsociační demokracie v Československu

Model konsociační demokracie, který tvoří ucelený teoretický celek, poskytuje optimální návod pro fungování konsocialismu v politické praxi. Ovšem československá praxe se lišila a teoretický model v Československu velmi rychle selhal. Nepochybně byly jedním z důvodů selhání i historické okolnosti. Záměrem této kapitoly je proto představit, právě ony historické okolnosti formující společensko-politické podmínky, na kterých bylo postaveno soužití Čechů a Slováků ve společném státě a do kterých byl v Československu především zasazen model konsociační demokracie.

V kapitole si vytyčíme takové historické aspekty, které byly po celou dobu největším předmětem sporů. V minulosti šlo především o konflikty týkající se státního uspořádání, odlišných názorů, hodnot a kultur obou národů, tedy Čechů a Slováků, a také o ekonomické rozdílnosti.

3. 1. Státoprávní otázka

3. 1. 1. Období mezi lety 1918 až 1945

Úvahy o vzniku Československa poprvé zaznívaly v průběhu První světové války. Dle dohod (především Clevelandské¹ a Pittsburské²) měli

¹ Clevelandská dohoda byl první společný písemný dokument podepsaný představiteli Čechů a Slováků na počátku první světové války, a sice 22. října 1915. Dohoda se týkala podmínek spolupráce mezi Čechy a Slováky. Zástupci Slováků byli ochotni zúčastnit se práce na založení společného samostatného československého státu jen pod tou podmínkou, že se bude jednat o federaci (Dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-clevelandska-dohoda-22-23-10-1915-108/>, 1. 3. 2012).

² Dohoda z 31. května 1918 schvalovala spojení Čechů a Slováků v samostatném státě. I když ze slovenského pohledu obsahovala ústupky od hlavních požadavků Clevelandské dohody (už nemělo jít o federativní uspořádání státu, ale o unitární republiku), zaručovala Slovákům samosprávu a slovenštinu jako úřední a vyučovací jazyk, samostatnou státní správu, parlament a soudnictví (Dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-pittsburska-dohoda-31-5-1918-158/>, 1. 3. 2012).

mít Slováci v nové republice, vzniklé 28. října 1918, zaručeno rovné zacházení, pluralitu, samostatný rozvoj a autonomii. S odstupem času se dá říci, že se tak dělo pouze částečně, protože na základě ústavy z roku 1920 byl vytvořen unitární stát s centrálním řízením nacházejícím se v Praze a Slovensko tak bylo znevýhodněno (Stein, 2000: 39-40; Mlynárik, 2003: 25). Státní centralismus společně s unitarismem působily na Slovensko špatně, i když byl roku 1928 zřízen institut zemského prezidenta³. Ten byl ovšem pouze „loutkou“ centrální pražské vlády. Takže soužití v První republice bylo ovlivněno spory o to, v jakém vztahu budou vůči sobě Česko a Slovensko (Kováč, 1998: 187-188). Slovákům nešlo o nic jiného, než aby v rámci jednotného státu měli možnost rozhodovat si o svých věcech sami (Rychlík, 2003: 266).

Slovenská otázka tak tedy do roku 1939 ještě sama o sobě nebyla záminkou k rozdělení státu. Politické představitele (ani samotné Slováky) takový postoj zprvu ani nenapadal. Stále se řešila otázka decentralizace a zajištění autonomie v rámci společného fungování. Rozdělení přišlo na přetřes společně se zhoršením mezinárodní politické situace v Evropě před blížící se válkou (Kováč, 1998: 217). V důsledku Mnichovské dohody byla Slovensku nejprve 7. října 1938 přiznána požadovaná autonomie a Československo, nově pod názvem Česko-Slovensko se fakticky stalo federací. Situace byla ovšem neudržitelná, tlak převážně Německa v čele s Hitlerem se stupňoval. 14. března 1939 byl vyhlášen Slovenský stát, na území Čech byl o den později vyhlášen Protektorát Čechy a Morava (Kováč, 1998: 210, 218). Zánik československého státu značně poškodil vztahy mezi Čechy a Slováky, česká inteligence a i další čeští zástupci, kteří pomáhali s obnovou Slovenska, byli ze země vyhnáni, kdo zůstal, byl perzekuován. Nebo „hodně Čechů, bez nichž by

³ „Základem administrativního rozdělení republiky se staly čtyři země: česká, moravskoslezská slovenská a podkarpatskoruská. V každé zemi byl zřízen zemský úřad. Do čela zemských úřadů byli postaveni zemští prezidenti, jmenovaní prezidentem republiky a služebně podřízení ministři vnitra (cit. dle Cabada, 2003: 40).

se zhroutil státní správa, školství, zdravotnictví, průmysl a doprava, mohlo zůstat – vznikla kategorie zvaná hospodářsky důležitý Čech“ (cit. dle Pacner, 2001: 109). Slováci, kterým bylo umožněno v První republice dosáhnout plnohodnotného slovenského vzdělání (o čemž se podrobněji zmíníme v další části kapitoly), se totiž nemohli uplatnit, jelikož na pracovních pozicích byli zaměstnání Češi (Mlynárik, 2003: 25). Česká strana celou tuto situaci považovala za nevděk a zradu.

Slovenský stát byl fašistický a „loutkový“, s jednoznačně totalitním systémem a plně pod německou kontrolou a nadvládou (Pacner, 2001: 109). Zprvu se Slováci k situaci a vlastnímu státu stavěli odmítavě, nevěřili v příznivý vývoj (Kováč, 1998: 217). Postupně zjišťovali, že na rozdíl od okolních zemí je stav na Slovensku daleko lepší. „Na Slovensku existovala vysoká zaměstnanost, celková prosperita a mnozí Slováci měli navíc možnost pracovat za výhodných podmínek v Německu“ (cit. dle Kováč, 1998: 224). Nakonec ale postupně se měnící válečná situace, kdy se ekonomické a sociální podmínky také postupně zhoršovaly z důvodu napojení na Německo zapříčinila, že zvyšující se nespokojenost a odpor proti autoritativnímu státu a kolaboračnímu režimu na Slovensku vyústily vypuknutím Slovenského národního povstání. Povstání bylo zahájeno 29. srpna 1944 za účelem obnovy Československa (Kováč, 1998: 224-240; Mlynárik, 2003: 26). Potvrdila to i vzniklá Slovenská národní rada, když nad dosavadním povstaleckým územím převzala správu a vydala svou deklaraci o vzniku Československa (Kováč, 1998: 240-241).

3. 1. 2. Období mezi lety 1945 až 1968

Ještě před koncem války, v roce 1944 po Slovenském národním povstání, byla Slovenskou národní radou stvrzena pokračující existence slovenského národního státu. Byť znovu v rámci Československa, podle prvních náznaků bylo snahou vytvořit souřadné spojení obou celků

(Mlynárik, 2003: 26). Rada jasně definovala stanoviska, podle kterých měla pouze ona na území Slovenska vykonávat legislativní činnost a Sbor pověřenců⁴ činnost exekutivní. Navíc měly být rozděleny podobně další kompetence⁵.

S takovým vnímáním situace se zprvu rozcházel Košický vládní program a někteří ze státních představitelů včetně prezidenta Edvarda Beneše. Odpůrci vycházeli z teorie jednotného československého národa, potažmo státu. Později byla v deklarativní rovině zásada dvou národů s vlastními orgány přijata a „Košický vládní program se stal kompromisem mezi oběma koncepcemi“

(Kaplan, 1990: 166; cit. dle Kováč, 1998: 252). Docházelo však k třenicím ohledně kompetencí mezi slovenskými orgány a centrální pražskou vládou, ustavenou na začátku dubna 1945. Proto byla přijata První pražská dohoda a Druhá pražská dohoda, přičemž obě se týkaly ponechání pravomocí slovenským institucím⁶

(Kaplan, 1990: 166-167,179).

Jenže pomyšlení na uspořádání rovného s rovným vydrželo jen do roku 1946, kdy proběhly první poválečné parlamentní volby. I v nich se projeví rozdílné názory obou národů (Mlynárik, 2003: 26). V české části zvítězila Komunistická strana Československa se 40 procenty hlasů, ale na Slovensku zvítězily demokratické síly, respektive Demokratická strana s 62 procenty hlasů oproti komunistům s pouhými 30 procenty

(Příhoda, 2003: 36). Jako nejsilnější stranu pověřil tehdejší prezident Edvard Beneš sestavením vlády komunisty, obsazení ve Slovenské národní radě a Sboru pověřenců (exekutivní orgán) se upravilo podle slovenského výsledku voleb. Takové rozložení sil bylo nepřijatelné.

⁴ Jednalo se o exekutivní instituci Slovenské národní rady. Fungovala v letech 1944 až 1960 (Kováč, 1998: 250, 269).

⁵ Takto nastavený systém rozdělení pravomocí mezi centrální orgány v Praze a orgány na Slovensku by se blížil představám federace.

⁶ První pražská dohoda určovala vztah a vymezení kompetencí mezi Slovenskou národní radou a Sbohem pověřenců. Druhá pražská dohoda tyto podmínky ještě konkrétněji specifikovala vůči prezidentovi spolu s centrální vládou a jejich možností zasahovat do vnitřního složení obou orgánů (Kaplan, 1990: 166-167,179).

Komunistická strana v čele s Klementem Gottwaldem byla zastánkyní centralismu a ten měl být také (i jako reakce na zradu při vyhlášení slovenského státu a v zájmu sebrání moci Demokratické straně, jež získala po volbách 1946) opět zaveden. Proto byla přijata takzvaná Třetí pražská dohoda. Důsledkem bylo, že Slovenská národní rada a Sbor pověřenců (kde svůj vliv uplatňovala vítězná Demokratická strana) se staly vazalskými orgány centrální československé vlády. Současně byla proti Demokratické straně a jejím členům zahájena diskreditační kampaň. Kampaň využívala všemožných intrik – od údajného napojení strany na bývalý režim Slovenského státu a jeho představitele, přes popravu Jozefa Tisa, vyvolání aféry „protistátní spiknutí na Slovensku“, založené na vynucených doznáních, falešných svědectvích a dokumentech, až k využití hospodářských a sociálních problémů. Aby bylo možné dosáhnout uskutečnění komunistických plánů a získání moci i na Slovensku, nebylo překážkou mnohdy porušit ústavu (Kováč, 1998: 249-257).

Případně jiné, nadcházející rozpory nebyly pro vedení státu a celkový zamýšlený vývoj žádoucí. Proto po převratu v roce 1948 komunisté definitivně upevnili své postavení. Pomohly jí k tomu jak parlamentní volby s jednotnou kandidátkou, díky níž se komunisté stali de facto jedinými vítězi v Čechách i na Slovensku, tak nová ústava, která sice ponechala Slovensku Sbor pověřenců jakožto kolektivní exekutivní orgán a Slovenskou národní radu, ale v rámci omezení už tak omezených pravomocí a legislativy (Kováč, 1998: 262, 267). „Národnostní otázka a československé vztahy byly za komunistické diktatury podřízeny otázce udržení totality“ (cit. dle Mlynárik, 2003: 26), byl nastolen sovětský model řešení národnostních vztahů (Rychlík, 2002: 19).

Po únoru 1948 byl také definitivně zaveden již dříve budovaný demokratický centralismus, který vedl k postupnému omezování a rušení pravomocí slovenských orgánů a centrálnímu řízení z Prahy.

„Zjednodušeně řečeno, vše podléhalo vedoucí úloze komunistické strany, přičemž na vrcholu stála strana, poté lidové shromáždění a právní stát nahradila takzvaná socialistická zákonnost“ (cit. dle Stein: 2000: 43). Jakékoli snahy Slováků o rozšíření pravomocí slovenských národních orgánů byly s velkou rozhodností potírány. Dělo se tak i vlivem ztráty samostatnosti Komunistické strany Slovenska a jejího podřízení Komunistické straně Československa (Kováč, 1998: 267).

Nedlouho poté, konkrétně v roce 1960, další komunistická ústava, nazývaná též „Socialistická“ (Stein, 2000: 40), „zlikvidovala Slovákům definitivně i poslední zbytky samosprávných orgánů a byl zaveden rigidní unitarismus. Kompetence Slovenské národní rady měly symbolický charakter, Sbor pověřenců přestal existovat úplně. Postup komunistické diktatury, tabuizace slovenské otázky a nerespektování vůle po samosprávných orgánech si na Slovensku vysloužily rostoucí nespokojenost a národnostní zabarvení. Část slovenských reformních komunistů se proto začala zabývat otázkou státoprávního uspořádání“ (cit. dle Kováč, 1998: 269-270).

Tato první vážnější krize vyvrcholila až rokem 1968, respektive událostmi v něm. Komplexní změny v podobě demokratizace, rehabilitace a další, týkající se i této problematiky, měly totiž nastat až v rámci takzvaného „Pražského jara“ (Jičínský, 2003: 51). A skutečně došlo na uvolňování systému. Na přední místa se dostali reformní komunisté. Místo Antonína Novotného nastoupil do funkce vedoucího tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Československa Slovák Alexander Dubček, předsedou parlamentu se stal Josef Smrkovský, do vlády nastoupil Oldřich Černík, hlavní osobnost ekonomických reforem a prezidentem republiky byl zvolen Ludvík Svoboda (Kováč, 1998: 286).

„Jedním z výsledků uvolnění tuhého centralistického režimu na jaře 1968 bylo znovuotevření slovenské otázky, která měla být vyřešena vytvořením nové ústavy, kde by byla nově zakotvena česko-slovenská

federace. Federalizaci zahrnul do svého programu Ústřední výbor Komunistické strany Československa a kladně hovořily i průzkumy veřejného mínění. Přípravou zákona o česko-slovenské federaci byla pověřena odborná komise v čele s Gustávem Husákem. A nový ústavní zákon byl skutečně přijat 28. října 1968“ (cit. dle Kováč, 1998: 290-291).

V následující části přejdeme ke stručnému popisu samotného ústavního zákona a pokusíme se vysvětlit i jeho dopady a postavení (úlohu) v rámci tehdejšího komunistického režimu.

3. 1. 3. Ústavní zákon číslo 143/1968 Sbírky a jeho aplikace po roce 1968

Hlavním bodem nového ústavního zákona byla přeměna státoprávního charakteru Československé socialistické republiky – místo unitárního státu vznikl nově stát federativní, „se dvěma bratrskými a rovnoprávními národy, Čechy a Slováký“⁷ (cit. dle Článek 1, Odstavec 1). „Ústavní zákon o československé federaci upravoval dělbu působností mezi federací a členskými státy. Byl zaveden dvoukomorový parlament – Federální shromáždění, sestávající ze Sněmovny lidu s 200 členy a Sněmovny národů se 150 členy, paritně rozdělenými po 75 z České republiky a Slovenské republiky“⁸ (cit. dle Georgiev, 2008: 75-76). Vzájemné postavení komor bylo rovnoprávné. Orgány měly stejně dlouhé pětileté volební období, stejný počet členů v předsednictvu shromáždění (po 20) a bylo také třeba souhlasných stanovisek obou orgánů při přijímání usnesení – pokud se ovšem nejednalo o vnitřní záležitost některé ze sněmoven. V případě neshody přicházelo na řadu takzvané Dohodovací řízení. Řízení probíhalo ve výlučně určeném výboru, kam obě sněmovny nominovaly po deseti poslancích (jestliže nebylo

⁷ Ústavní zákon číslo 143/1968 Sbírky, o československé federaci.

⁸ Zde mělo jít o vyjádření rovnoprávnosti českého a slovenského národa, a to bez ohledu na počet jejich příslušníků (Georgiev, 2008: 75-76).

usneseno jinak). Pokud ani takový postup nebyl úspěšný, předsednictvo Federálního shromáždění oznámilo věc prezidentu republiky (Zdobinský; Flegl; Grospič a kol., 1988: 245) a ten mohl Federální shromáždění rozpustit⁹.

V hlásání rovnoprávnosti Čechů a Slováků měl dále na půdě parlamentu (ale promítnuté i do vztahů Čechů a Slováků obecně) pomáhat i princip takzvaného zákazu majorizace. Týkal se ústavních zákonů a pro přijetí zákona tímto způsobem byla nastavena procedura, kdy ve Sněmovně národů kdy poslanci hlasovali zvlášť v české i slovenské části a v každé z částí musel být zákon schválen většinou. Předsednictva Federálního shromáždění se zákaz majorizace týkal též, a to v určených možnostech (Zdobinský; Matoušek; Flegl a kol., 1985: 213).

Ale jako v případě rozpuštění Federálního shromáždění prezidentem republiky, ani zde nebyl zákaz majorizace do roku 1989 použit a za celých dvacet „normalizačních“ let nezablokoval ani jedno rozhodnutí. Federální shromáždění se scházelo vždy dvakrát ročně, poslanci byli chráněni imunitou. V čase, kdy Federální shromáždění nezasedalo, neslo právě zmíněné předsednictvo Federálního shromáždění břemeno odsouhlasení důležitých a nutných záležitostí, kde musel být přijat zákon. Za zmínku stojí, že Federální shromáždění se v čase své činnosti v období let 1969 a 1989 zabývalo jako legislativní orgán pouze 263 návrhy norem. Poté došlo k ustavení republikových sborů o jedné komoře – zcela nově Česká národní rada a obnovená Slovenská národní rada, existující již v letech 1944 až 1960 (Georgiev, 2008: 75-76).

V ústavním zákoně byl zmíněn i Federální ústavní soud a ústavní soudy obou republik. Ani jeden však nebyl do roku 1989 ustaven. Tím byla omezena především otázka ochrany občanských a lidských práv.

⁹ Nutností je však zdůraznit, že k tomuto kroku nikdy nedošlo (Zdobinský; Flegl; Grospič a kol., 1988: 245).

Trvalo přes dvacet let a muselo dojít ke společenským změnám, aby Federální ústavní soud začal fungovat (Spáčil, 2008: 15).

Z výše uvedeného popisu ústavy vyplývá, že nakonec vůbec nesloužila původně zamýšlenému reformnímu vývoji. Byť měla především pro slovenskou část státoprávní přeměna tohoto rázu hlubokou podstatu¹⁰, federace zůstala ve velice omezené formě, zbavené demokratického základu, tedy popírající její smysl a význam a de facto jen na papíře. „Po okupaci byl totiž znovu zaveden brežněvovský byrokratický centralismus“

(Jičínský, 2003: 52; Mlynárik, 2003: 27; cit. dle Stein, 2000: 40).

Právě po vzoru socialistické federace sovětského typu byla přesně taková federace ustavena zákonem číslo 125/1970 Sbírky v prosinci 1970¹¹. „Federace tak, jak byla upravena touto ústavní normou, byla ve skutečnosti záležitostí čistě formální. Teoretická východiska komunistického systému, například princip demokratického centralismu, vedoucí úloha strany ve státě, jsou s myšlenkou federace vzájemně neslučitelné. Federalismus totiž vyžaduje dělbu moci, respektive federace nemůže měnit rozhodnutí členských subjektů v těch otázkách, které nejsou v její kompetenci. Ke skutečnému fungování československé federace by bylo zapotřebí federalizovat samotnou komunistickou stranu na dva nezávislé a vzájemně si nepodřízené subjekty“

(cit. dle Rychlík, 2002: 28). Ústava tedy tak, jak byla přijata, mohla fungovat pouze v nedemokratickém prostředí, jaké v Československu panovalo do roku 1989¹².

¹⁰ „Mohly se konečně uplatnit snahy slovenské politické reprezentace o státoprávně vyjádřenou rovnoprávnost s českým národem. A skutečně se tak zčásti stalo. Na Slovensku se vytvořila komplexní struktura orgánů Slovenské republiky, takže pro Slováky měla federalizace podstatný význam, přispěla k formování vlastní slovenské inteligence, jenž se stala představitelkou a nositelem idejí slovenské státnosti“ (cit. dle Jičínský, 2003: 52).

¹¹ „I nadále existovaly dva teoreticky suverénní národní státy, a to Česká socialistická republika (ČSR) a Slovenská socialistická Republika (SSR). Oba národní státy měly vlastní parlamenty s legislativními pravomocemi – Českou národní radu (ČNR) o 200 poslancích a Slovenskou národní radu (SNR) o 150 zástupcích“ (cit. dle Rychlík, 2002: 26).

¹² Jak píše sám Jan Rychlík, „fiktivnost celého uspořádání byla od počátku sedmdesátých let zcela zřejmá. Především zákaz majorizace a rozdělení kompetencí se v nových podmínkách ukázaly být mrtvě

3. 2. Rozdíl názorů, hodnot a kultur

Stejně tak jako při sporech o státoprávní uspořádání, panovaly mezi Čechy a Slováky po celou existenci Československa také hodnotové, názorové či kulturní odlišnosti. Příčiny a kořeny těchto rozkolů můžeme hledat už v rozdílnosti jejich dějin před utvořením společného státu. „Zatímco do konce 1. světové války žila česká část země v rakouské části rakousko-uherského mocnářství se zárukou určité politické autonomie a rozvoje občanské společnosti a vědomí o národní a politické kultuře, slovenská část žila tisíc let pod úplnou nadvládou Maďarů“ (cit. dle Stein, 2000: 39-40) Tento i další jiné negativní aspekty, které si pokusíme dále popsat, mají za následek, že celé období společného státu, respektive soužití v něm, bylo problematické.

3. 2. 1. První republika

Už na počátku nového česko-slovenského uspořádání se vyskytovaly problémy. Jedním z takových problémů ovlivňujících soužití byla odlišně chápaná společná státnost. Jak lze předpokládat, Češi žili v domnění, že neexistuje jiná než česká státnost, která se může lépe realizovat v novém státě rozšířeném o Slovensko. Zatímco Slováci přistupovali k novému státnímu celku jako ke spojení dvou částí, respektive samostatných národů a snažili se prosadit vlastní autonomii (Rychlík, 2003: 267). V Československu tak místo jednotné společnosti vznikly společnosti dvě – česká a slovenská a značně dualistická (Vodička, 2003: 205). Mohlo by se zdát, že proti slovenskému názoru „mluvila samotná ústava, když hlásala, že existuje československý národ

narozeným dítětem. Volba poslanců všech tří sborů byla totiž zcela formální záležitost, volby se již od roku 1948 konaly na základě jednotné kandidátky Národní fronty, takže volič neměl z čeho vybírat. Poslanci byli loutkami v rukou předsednictva ÚV KSČ. Fungování federace se zajišťovalo na půdě předsednictva ÚV KSČ – sjezdy, volby, nové vlády, a to bez ohledu na případné námitky ÚV KSS. Vše bylo kontrolováno z Prahy. Z hlediska česko-slovenských vztahů skutečnost, že se i o regionálních věcech KSS začalo znovu rozhodovat v Praze, znamenala úplné popření samotné idey federace. Byl to návrat k praktikám z padesátých a počátku šedesátých let“ (cit. dle Rychlík, 2002: 29).

s československým jazykem. I přes souhlas české části s tímto výkladem se jednalo pouze o oficiální státní doktrínu a žádný společný československý jazyk neexistoval“ (cit. dle Kováč, 1998: 188). Na Slovensku se ve školách a všude jinde vyučovalo a hovořilo slovensky, v Česku česky (pomineme-li ostatní národy žijící na československém území a jejich jazyk). Neexistoval ani společný československý národ. Takzvaná idea politického čechoslovakismu byla uměle vytvořena. Především proto, že pouze v takovém pojetí byla zajištěna dostatečná většina pro Čechy a Slováky (dohromady měli skoro 10 milionů) oproti dalším národům žijícím na československém území¹³ (Kováč, 1998: 188).

Na druhou stranu by bylo chybou nezmínit, že i přes negativní tendence státoprávního charakteru dosahovala slovenská část státu dynamického a všestranného rozvoje v oblasti kultury a vzdělanosti (Kováč, 1998: 195). Před vznikem republiky nemělo Slovensko například ani jednu střední školu, kde by se vyučovalo ve slovenštině. „Za vrchol tohoto období se dá považovat 19. století, ve kterém probíhalo soustavné pomadžaršřování. Na Slovensku nebyla zastoupena střední třída, inteligence ani vlastní kultura a školství“ (cit. dle Stein, 2000: 39-40).

„Negativní vývoj byl zastaven právě rokem 1918 a situací po něm, kdy byla proměněna celá školská infrastruktura od lidových škol po univerzitu na školy se slovenským vyučovacím jazykem. Protože při tak prudkém rozmachu se projevil nedostatek slovenských učitelů, na pomoc zprvu přispěchali i čeští učitelé“ (cit. dle Kováč, 1998: 196). Oblast kultury zase zaznamenala výrazný rozkvět slovenského divadelního umění, hudby, literatury (Kováč, 1998: 198). Zjednodušeně řečeno, oblast slovenské kultury a vzdělanosti využila v prvním dvacetiletí státu velmi příznivých podmínek pro rozvoj, které jim byly dříve odpírány (Kováč,

¹³ Za zmínku stojí 3 miliony Němců či 600 tisíc Maďarů (Kováč, 1998: 188).

1998: 200). Přesto při zpětném pohledu na První republiku přetrvávaly u obou národů odlišné názory. Podle očekávání, Češi hodnotí období První republiky pozitivně, je „obdařována charakteristikami starých zlatých časů a T. G. Masaryk, jejich personifikace, je pokládán za největší postavu moderních českých dějin. Naproti tomu Slováci měli a mají k první republice a jejímu prezidentu vztah dosti kritický“ (cit. dle Příhoda, 2003: 35).

3. 2. 2. Slovenský národní stát

Neshody panují i v otázce dalších historických skutečností, jakými byly vyhlášení protektorátu Čechy a Morava a Slovenského národního státu či společné prožití komunistického režimu. Zprvu se Slováci k situaci vyhlášení vlastního státu v roce 1939 stavěli odmítavě a nakonec ho odmítli definitivně při Slovenském národním povstání (Kováč, 1998: 217, 240). Nicméně měli i období, kdy byli relativně spokojeni. „Postupně zjišťovali, že na rozdíl od okolních zemí je situace na Slovensku příznivější. Panovala vysoká zaměstnanost, mohlo se odcházet za prací do Německa. Ba co víc, ti, kteří neměli možnost se před rokem 1939 uplatnit ve státní správě, školství či vědě, měli najednou zaručený rychlý kariérní postup. I za slovenského státu totiž po určitou dobu pokračoval kulturní rozvoj a byly budovány instituce jako například v roce 1942 Slovenská akademie věd a umění“ (cit. dle Kováč, 1998: 224-225).

Proto byly po celou dobu spojení zemí znát u slovenské populace rozpaky nad hodnocením slovenského státu. Jednoznačně odsuzovali roli Německem ovládané „loutky“, nýbrž myšlenka samostatnosti jim nepřijemná nebyla, viděli jí jako prostor vlastní emancipace. Na druhou stranu česká strana byla v tomto ohledu vždy radikální a odsoudila jak protektorát, tak slovenský stát, jehož vyhlášení dokonce Češi mnohdy označovali za zradu společného soužití (Příhoda, 2003: 35-36).

3. 2. 3. Komunistický režim

Komunistický režim byl taktéž oběma národy vnímán rozdílně. Češi zklamaní vývojem po roce 1968, si všímali zhoršující se ekonomické situace a neschopnosti zajistit demokratické hodnoty v požadované míře. Proto český pohled režim odsuzoval. Slováci i přes jedno z dalších autonomních i kulturních omezování, které tentokrát proběhlo bezprostředně po roce 1948¹⁴, už tak radikální nebyli. Toto období jimi bylo, díky následující modernizaci, industrializaci a paradoxně vývojem po roce 1968, který přinesl byť špatnou, ale požadovanou federalizaci státu, často označováno za jedno z nejlepších (Cabada, 2003: 170; Valeš, 2003: 35)¹⁵.

3. 2. 4. Důvody rozdílných pohledů

Proč je společná existence a společné prožití dějinných událostí každým z národů jinak interpretováno? Tento fakt je bezpochyby dán nejen již zmíněnou odlišnou historií před spojením do jednoho celku, ale také odlišnými hodnotami, jež národy upřednostňovaly. Zdeněk Jičínský tvrdí, že „v Česku byla hnací silou snaha o demokratizaci poměrů a důraz na ekonomické prvky, kdyžto na Slovensku byla jádrem politických požadavků federalizace (národnostní práva) a otázka existenčního zabezpečení“ (cit. dle Jičínský, 1990: 18). Určitou roli v nastavení

¹⁴ „I přes oficiální uznání Slováků za svébytný národ bylo Československo chápáno jako pokračování někdejšího středověkého českého státu, rozšířeného o Slovensko. Významné momenty českých dějin, například husitství či stavovské povstání 1618 – 1620, byly uměle implantovány i do slovenské historie, a to i v případě mizivého významu pro Slovensko. A slovenské dějiny byly úmyslně marginalizovány a dezinterpretovány. Vyzdvihovány byly momenty spolupráce, ovšem konflikty byly zatajovány, například byl tímto způsobem účelově změněn výklad dějin Slovenského národního povstání“ (cit. dle Rychlík, 2002: 19).

¹⁵ „Na poli kulturním a hodnotovém došlo k menším změnám, a to v oblasti důrazu na vlastní národní identitu a dějiny. Již nebyly činěny překážky pro studium české a slovenské národní historie a národní kultury a nebylo ani zastíráno, že česko-slovenské vztahy nebyly v minulosti vždy harmonické. Zároveň ale státní moc ostře vystupovala proti jakýmkoliv pokusům vyzdvihovat taková období dějin, která by mohla být u části druhého národa vnímána negativně a přispět tak k potenciálnímu rozpadu státu. Z české strany to bylo například období první Československé republiky, ze strany slovenské období samostatného Slovenského státu“ (cit. dle Rychlík, 2002: 22).

takovýchto hodnot nepochybně zastávaly i odlišné náboženské postoje národů. „Přestože podstatná většina jak Čechů, tak Slováků je katolická, český katolicismus byl liberálnější a Slováci ho podezírali ze sekularismu a humanismu“ (cit. dle Stein, 2000: 41).

Taková situace zákonitě nemohla mít pozitivní východisko. Neporozumění si v základních otázkách vedlo k dalšímu prohlubování a zhoršování problémů a výsledkem byla oboustranná nedůvěra a nerespektování se. Jako vhodná záminka pro tento stav posloužily historické skutečnosti podryvající principy společné sounáležitosti k jednomu státu. A to od nedodržení Pittsburské dohody, přes nucené zavedení komunismu na Slovensko – to vše ze strany Čechů, až k údajné zradě ze strany Slováků spočívající ve vyhlášení samostatného státu roku 1939 (Příhoda, 2003: 36; Valeš, 2003: 34).

České straně byl zazlíván i takzvaný pragocentrismus pramenící z přesvědčení Slováků o nadvládě Čechů. Je nutné zdůraznit, že pro šíření tohoto názoru bylo vytvořeno příznivé „podhoubí“ v roce 1970, kdy byl v rámci normalizace přijat ústavní zákon navracející Československu podobu státu řízeného centrálně, nikoliv federativně (Vodička, 2003: 217). Naopak Česká strana viděla ve Slovácích jen „vyžírky“, které je nutné dotovat, mají se dobře díky českým financím a ještě jsou nevděční, vykřikují cosi o útlaku a mají separatistické tendence. Nerovnoměrný ekonomický vývoj a z něj pramenící neshody uvedu v nadcházející pasáži.

3. 3. Ekonomické rozdíly mezi Českem a Slovenskem

3. 3. 1. Předválečná situace

Po celou existenci předmnichovské republiky se nepodařilo vyřešit hospodářskou situaci Slovenska. „Státní centralismus a unitarismus působil ve vztahu ke Slovensku v ekonomické oblasti problémy“ (cit. dle Kováč, 1998: 187). Zaostalé slovenské hospodářství trpělo, zejména pak průmyslová výroba, která byla nedostatečně ochráněna před vyspělejší českou konkurencí a nebylo jí ani tolik (Kováč, 1998: 187-188). „Problém spočíval především v tom, že „do jednoho státního celku byly spojeny dvě rozdílně vyvinuté ekonomické oblasti. Na Slovensku, jakožto výrazně agrárně zaměřené zemi, se v zemědělství živilo přes 60 procent obyvatelstva. V Česku byla situace jiná, zde pracovala v zemědělství pouze polovina slovenského čísla a 40 procent populace pracovalo v průmyslové výrobě. Slovenský průmysl byl celkově značně technologicky zaostalý¹⁶ a málo konkurenceschopný“ (světově i vnitrostátně proti českému) (cit. dle Kováč, 1998: 194). Nepříznivým faktorem byla také situace kolem hledání odbytišť, protože dosavadní orientace na uherský trh byla pasé (Kováč, 1998: 195).

3. 3. 2. Situace mezi lety 1945 až 1989

První nástin budoucího zprůmyslnění a dorovnání Slovenska na českou úroveň se objevily po druhé světové válce. V zájmu každé poválečné vlády bylo, aby Slovensko se ekonomicky vyrovnalo české části (Rychlík, 2002: 42-43). Slovenská otázka měla být mimo politickou oblast vyřešena právě i započítáním industrializace. Někteří komunističtí odborníci a státní představitelé zastávali názor, že dorovnáním Slovenska na úroveň Česka v ekonomické oblasti budou automaticky smazány

¹⁶ Jedním z důvodů bylo i převažující agrární zaměření Slovenska (Kováč, 1998: 194).

veškeré problémy a negativa (Kováč, 1998: 269). „Proto po únoru 1948 bylo Slovensko přednostně industrializováno“ (cit. dle Lukas, 2003: 40).

Díky tomu lze říci, že v hrubých rysech došlo ke zprůmyslnění Slovenska v 60. letech 20. století, odkdy také tím pádem bylo možné Slovensko nazývat průmyslovou zemí (Rychlík, 2002: 42-43). Byly postaveny rozsáhlé průmyslové komplexy. Především šlo o podniky zaměřující se na suroviny a kompletaci zbraní¹⁷ (Lukas, 2003: 40). To přinášelo nová pracovní místa urbanizaci a modernizaci. Zvýšil se tak počet městského obyvatelstva, lidé odcházeli z tehdy dominantního zemědělství a obraz slovenského obyvatelstva (potažmo celého Slovenska) se začal výrazně měnit. Z populace agrární vzešla populace průmyslová a Slovensko stále více připomínalo strategické území (Lukas, 2003: 40). Situaci v zemědělství to částečně ohrozilo, ovšem stav se stabilizoval v šedesátých letech, kdy díky vysokým dotacím nabralo novou dynamiku a na slovenském venkově byl ke konci socialismu dokonce jeden z nejvyšších životních standardů – samozřejmě míněno v rámci socialistického bloku (Kováč, 1998: 270-271).

Z této situace plyne jediné. A sice, že do roku 1989 byla politická, hospodářská a sociálně-psychologická situace na Slovensku jiná než na české straně. Slováci se z velké části poměrně dobře přizpůsobili socioekonomickým podmínkám reálného socialismu. „Slovenská společnost - na rozdíl od české, která byla v zásadě kritičtější - nepocítovala čtyřicet let reálného socialismu jednoznačně za krok zpět. Slovenská republika se v době socialistické éry vyvíjela k lepšímu, životní úroveň se zvýšila“ (cit. dle Bútora; Bútorová, 2003: 74).

Jenže slovenští občané už méně vnímali to, že „modernizace Slovenska byla příliš nákladná, měla deformovaný charakter a nedržela krok s modernizačním procesem ve vyspělých západních zemích“

¹⁷ Továrny na zbraně se ve velké míře na Slovensku nebudovaly jen kvůli zprůmyslnění. Vhodná byla i slovenská poloha dále od hranic se západními státy, odkud mohlo hrozit riziko útoku a zmocnění se zbraní.

(cit. dle Kováč, 1998: 271). Na západní země ani nebyl slovenský průmysl orientován, protože byl primárně vytvořen pro trh a potřebu Rady vzájemné hospodářské pomoci. Navíc – i přes svůj „pozitivní“ dopad – byla efektivita slovenského průmyslu v rámci celkového československého hospodářství nízká a mezi oběma státy muselo být velmi silné ekonomické propojení. Z Česka na Slovensko putovaly hotové výrobky, opačně „pouze“ suroviny a polotovary (Lukas, 2003: 40-43).

„Silné propojení panovalo samozřejmě i v rámci přerozdělování financí a na Slovensko proudily z rozpočtu federace vyšší sumy peněz. Na tom by nebylo nic neobvyklého, protože v rámci přerozdělování výnosů daní a národního důchodu ze státního rozpočtu je toto v moderním státě základním prvkem – z bohatší části vždy proudí prostředky do části chudší“ (cit. dle Rychlík, 2002: 42-43). Ovšem v případě Československa bylo výsledkem, že u Čechů se zvedaly protislovenské nálady. Češi měli pocit, že na Slovensko doplácují a Slováci nebyli považováni za rovné partnery, ale za „cizí“.

3. 4. Shrnutí, utvoření společensko-politického kontextu

Mým cílem u této kapitoly byla snaha o jasnou definici, v jak utvořených společensko-politických podmínkách – za více než 70 let existence Československa – byl po roce 1989 aplikován model konsociační demokracie. Kapitola utváří společensko-politický kontext pro následný popis praktického selhání modelu v československé praxi.

Je patrné, že celá existence Československa byla od začátku protkána spory a neshodami. Rozmíšky Čechů a Slováků se netýkaly banalit, ale vždy zasahovaly výrazně citelné oblasti, ať už to byla oblast ekonomická, hodnotová či snad nejcitelnější – státoprávní.

V oblasti ekonomické šlo o historické nastavení hospodářství jednotlivých států. Zaměření české a slovenské ekonomiky bylo rozdílné a při spojení zemí se nutně projevovaly překážky. I když byla později

situace (zejména po roce 1945) řešena a Slovensko prošlo procesem značné industrializace, aby se dorovnálo Česku, ideálu nebylo nikdy dosaženo. A to i díky nezměněné orientaci a struktuře obou průmyslů, kdy český stát se orientoval na západní trhy a slovenský na trhy východní (Lukas, 2003: 40). Naopak bylo ještě více poškozeno společné vnímání národů, které už tak uznávaly jiné hodnoty, jejich kultury a názory se namísto jednotnosti střetávaly a ve vztahu vládla nedůvěra pramenící ze vzájemných negativních historických zkušeností. Ze zásadních sporů (například otázka autonomie Slovenska či hospodářské a sociální rozdíly) nebyl za celou dobu společné existence vyřešen ani jeden a vztahy se dokonce postupně zhoršovaly.

Nejproblematictější oblastí sporů bylo bezpochyby státoprávní uspořádání. Už od roku 1918 se vedly ve státě spory převážně o postavení Slovenska. Slováci požadovali patřičnou autonomii, ale pomineme-li jejich válečnou samostatnost, tak až do roku 1968 na ně centralistické řízení nebralo ohled a například v době po roce 1948 jim již tak malé možnosti na vlastní správu ještě více klesly. Rok 1968 přinesl ústavní zákon, ve kterém se hovořilo o federaci a opravdu bylo postavení národů částečně zrovnoprávněno. Částečně proto, že nastupující normalizace nedovolila hlubší reformu systému a situace se navrátila spíše ke starým pořádkům. Ústava byla přetvořena tak, aby vyhovovala komunistickému režimu. Z našeho hlediska je důležité, že v její nepozměněné formě, která se začala aplikovat po roce 1989, plně vyhovovala kritériím Arenda Lijpharta (Lijhart, 1992: 216-217). A pro nás bude v další kapitole důležité, jak probíhala její aplikace v novém demokratickém prostředí po roce 1989 a v čem byl svízelný, že nefungovala podle představ Arenda Lijpharta a Československo se nakonec rozpadlo na dva nezávislé, samostatné státy.

4. Praktické selhání konsociační demokracie po roce 1989

4. 1. Nástin Společensko-politického prostředí v Československu po roce 1989

Předešlá kapitola není do práce zasazena bezvýznamně. Přiblížila nám, jaké konsekvence posléze ovlivnily utváření nového, demokratického společensko-politického prostředí v Československu po Sametové revoluci v roce 1989. Odstranění komunistického režimu totiž do situace nevneslo klid, ba naopak. Spory mezi českým a slovenským segmentem dostaly nový rozměr. Ten si teď nastíníme a budeme z něj čerpat při následném hledání příčiny selhání konsociační demokracie v československém případě.

4. 1. 1. Situace na konci roku 1989 a v první polovině roku 1990

Průběh Sametové revoluce a krátké období bezprostředně následující lze v otázce vztahů českého a slovenského segmentu považovat za výjimku, která potvrzuje pravidlo. Oba totiž na čas zapomněly na složitost a postupovaly bez vzájemně si kladených překážek a ve shodě. To z toho důvodu, že oba národy měly stejný primární cíl, na němž se byly schopny dohodnout. Bylo jím odstranění zdiskreditovaného, nefungujícího a stát poškozujícího komunistického režimu a demokratizace systému (Kopeček, 2006: 152; Rychlík, 2002: 91-92).

Jako bezprostřední reakce na vyvrcholení revolučních událostí roku 1989 (na násilně potlačenou studentskou demonstraci ze 17. listopadu 1989) vznikla 19. a 20. listopadu 1989 v Praze a v Bratislavě dvě nová

politická hnutí – Občanské fórum a Veřejnost proti násilí¹⁸. Sdružovala širokou škálu osobností, jejichž názorový záběr měl díky takovému složení pochopitelně i široký rozptyl. Součástí Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí se staly osobnosti z řad disentu, umělecké sféry, takzvaná „šedá zóna“ (cit. dle Rychlík, 2002: 243) vědců a ekonomů i bývalí reformní komunisté, kteří byli z řad KSČ vyloučeni po událostech roku 1968. Už samotný takový hrubý výčet aktérů obou hnutí zřetelně poukazuje na názorovou pluralitu panující v jejich řadách.

Tehdejší vyhrocená a nezvyklá situace ovšem přispěla k tomu, že i přes názorovou, respektive hodnotovou dichotomii členů obou subjektů, byly tyto subjekty schopné vystupovat zpočátku jednotně a ve všeobecné shodě akcentovat otázky související se snahou o ukončení komunistické nadvlády (Jičínský, 2003: 53-54). Občanské fórum se sice ve svých požadavcích spíše orientovalo na federální úroveň, zatímco Veřejnost proti násilí neopomíjela nacionální prvek, což bylo také ovlivněno jejím sídlem v Bratislavě, a proto také vznikla hnutí dvě a nikoliv jedno s rozsahem po celém Československu. Nicméně v konečné fázi se obě hnutí na zásadních otázkách domluvila a společně vystupovala jako demokratická opozice komunistického režimu. Ve svých zkoordinovaných programových prohlášeních, kam patřily například svobodné volby, zrušení vedoucí úlohy komunistické strany, obměna členů federálních institucí či právě onen nacionální požadavek Veřejnosti proti násilí – revize federace, se setkávaly s lojalitou, podporou a důvěrou většiny společnosti (Kopeček, 2006: 154; Rychlík, 2003: 271).

Jak Občanské fórum, tak Veřejnost proti násilí nemohly při svých požadavcích zůstat v pozici jen jakýchsi mediátorů mezi českou a slovenskou společností a komunistickou stranou. Byl potřebný i politický vliv. Po něm spíše „prahlo“ Občanské fórum, které se oproti Veřejnosti

¹⁸ Zajímavostí je, že hnutí o svém vzniku v prvních chvílích nevěděla a vznikla nezávisle na sobě a za celou dobu se nespojila, což byl také znak dvou rozdílných entit, které se díky předchozímu režimu vytvořily (Rychlík, 2002: 92-93).

proti násilí, která si zvolila působnost převážně na Slovensku, aktivněji domáhala federálních politických postů a také jich více získala¹⁹ (Kopeček, 2006: 153). Precedentní a hektická situace ovšem nedovolovala okamžité vypsání voleb, a proto byl 28. prosince 1989 schválen ústavní zákon, který zajišťoval takzvané kooptace²⁰.

Do Federálního shromáždění byl takto kooptován například Alexander Dubček, jenž se stal jeho předsedou (Rychlík, 2003: 274) a v období do řádných demokratických voleb se tímto způsobem dostali do parlamentu i zástupci Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí. Byl vznesen požadavek, aby se do konce roku 1989 obměnila minimálně jedna třetina stávajících poslanců, a to z důvodu potlačení komunistické většiny v parlamentu (Jičínský, 1993: 59). Ke shodě na změnách došlo i na poli federální vlády, kdy byla jmenována vláda nová v čele s bývalým komunistou Marianem Čalfou a dalším novými nekomunistickými představiteli, a taktéž v rámci republikových institucí – vlád a národních rad. Ke změně došlo i ve funkci prezidenta republiky, když byl 29. prosince 1989 novým prezidentem Československé socialistické republiky zvolen Václav Havel, hlavní osobnost revolučního dění (Jičínský, 2003: 53).

Proces demokratizace spěl tedy ve své rané fázi především k odstavení od moci zdiskreditované komunistické strany a k přípravě svobodných voleb v duchu politické plurality s očekáváním, že z voleb vzejdou nové politické elity. Následkem toho byly v tomto čase upozaděny otázky společného česko-slovenského soužití, na něž přišla řada později. Nejvýraznějším střetem mezi českou a slovenskou stranou do voleb roku 1990 byla takzvaná „pomlčková válka“²¹. Ta, jak víme, byla

¹⁹ I díky tomu, že jednání s federální vládou Ladislava Adamce vedlo de facto pouze Občanské fórum (Rychlík, 2002: 75).

²⁰ Při situaci uvolnění poslaneckého mandátu nebyly vyžadovány doplňující volby, ale místo bylo automaticky obsazeno vybraným člověkem (Rychlík, 2003: 274).

²¹ 23. ledna 1990 zamířil prezident republiky Václav Havel do Federálního Shromáždění, aby zákonodárnému sboru předložil ke schválení návrh na změnu názvu státu. Původní název Československá socialistická republika, jenž byl používán od roku 1960, chtěl prezident oprostít od slova „socialistická“ a

ještě kompromisně vyřešena. „Vylučovací metodou nakonec politici dospěli k názvu Česká a Slovenská Federativní/Federatívna Republika“ (cit. dle Rychlík, 2003: 277).

Ale vraťme se zpět k přípravě voleb. Podmínkou k jejich uskutečnění bylo přijetí dílčích ústavních norem²², které pro tuto skutečnost poupravily platnou socialistickou ústavu, kterou jsme si blíže přiblížili v předchozí kapitole. Díky novým ústavním zákonům vznikaly – vedle dosavadních politických stran národní fronty²³ a vedle vzniklého Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí – strany zcela nové či obnovující svou předúnorovou existenci²⁴. Zajímavostí je, že stejně tak, jako již avizované Občanské fórum a Veřejnost proti násilí, ani jedna z dalších politických stran²⁵ si nedokázala zajistit celostátní působnost a všechny působily v rámci svých segmentů v oddělených stranických systémech (Broklová; Brokl, 1992: 29).

Takový stav lze připsat již v předešlé kapitole zmíněným československým historickým okolnostem a odlišným národním hodnotám, díky nimž nebyly české strany schopné prorazit do slovenského nacionálně ovlivněného stranického systému a na druhou stranu strany slovenské neoslovovaly Čechy (Rychlík, 2002: 94-98). Svou roli v tomto ohledu také

ponechat název ve zkrácené formě, tedy Československá republika (Stein, 2000: 61). Celá situace ovšem narazila na nepřipravenost, když se z původně jevící rutinní záležitosti vyklubala věc, z hlediska soužití obou národů, značně složitá a nedomyšlená (Jičínský, 2003: 54). Poslanci Federálního shromáždění návrh místo schválení nechali podrobit obvyklému legislativnímu procesu – „nejdříve nutnost projednání ve výboru a posléze schválení republikovými radami“ (Stein, 2000: 61). Tím byl dán prostor a čas nejen pro diskusi v parlamentu, nýbrž i široké veřejnosti, kdy převážně Slovensko cítilo potřebu vyjadřovat se k vlastnímu statutu. Situace vedla jak samotného prezidenta, tak také některé poslance Federálního shromáždění k revizi návrhů a začaly se objevovat všemožné varianty názvu státu. Například zmíněný návrh poslanců zněl Československá federativní republika (Jičínský, 2003: 54; Stein, 2000: 62).

²² Soubor se skládal například ze zákona o politických stranách, kdy byla zavedena možnost zakládání nových stran, zákona o zkrácení současného volebního období do června 1990, kdy proběhly demokratické volby a o podmínkách následujícího volebního období, jehož délka byla stanovena na dva roky. Dále například ze zákona o zavedení poměrného volebního systému s tří a pětiprocentní volební klauzulí. Pětiprocentní klauzule se týkala obou komor federálního shromáždění plus České národní rady, kdyžto tříprocentní upravovala podmínky zvolení do Slovenské národní rady (Jičínský, 1993: 95).

²³ Jednalo se o „satelitní subjekty komunistické strany, v české části státu Československá strana lidová a Československá strana socialistická, na Slovensku pak Strana svobody a Strana demokratické obrody“ (cit. dle Vodička, 2003: 70-71).

²⁴ Například obnovená Československá sociální demokracie (Rychlík, 2002: 97).

²⁵ Počet nově vzniklých uskupení se blížil číslu 70, konkrétně 66. Jejich význam a tehdejší roli dokresluje i skutečnost, že pozdějších voleb 1990 se nakonec zúčastnilo 23 stran (Krejčí, 1994: 207-208).

sehrál i volební zákon číslo 47/1990 Sbírky. Stanovoval, že obě země byly zcela oddělenými volebními obvody, kdy občané směli volit pouze v té části země, kde měli svá trvalá bydliště a pouze do orgánů dané části (Rychlík, 2002: 132). Do samotných voleb v červnu roku 1990, ty si přiblížíme následně, měly ale hlavní slovo při demokratizačním procesu Občanské fórum a Veřejnost proti násilí.

4. 1. 2. Volby 1990

„První svobodné volby se systémem poměrného zastoupení, které se uskutečnily 8. a 9. června 1990, byly v podstatě plebiscitem, stvrzujícím odmítnutí komunistického režimu. Obě hnutí, která byla nositelem revoluce, z nich vyšla vítězně“²⁶ (cit. dle Stein, 2000: 80), ovšem díky výsledku Veřejnosti proti násilí, který byl nižší, než se očekávalo, nemohla vládnout pouze v tandemu. „Slovenská Veřejnost proti násilí nedisponovala sama ve slovenské části Sněmovny národů nutnou většinou hlasů. Proto musel koaliční blok Občanské fórum/Veřejnost proti násilí přijmout ještě jednoho slovenského koaličního partnera. Bylo jím slovenské Křesťansko-demokratické hnutí, které prosazovalo vedle křesťanských také nacionální akcenty. V Samotné vládě bylo Křesťansko-demokratické hnutí zastoupeno pouze jedním zástupcem, nicméně mandáty této strany v součtu se zbylými vládními stranami byly ve Federálním shromáždění postačující pro vznik poměrně stabilní většiny s absolutní většinou ve všech parlamentních grémiích“ (cit. dle Vodička; Cabada, 2003: 121).

²⁶ „V České republice získalo Občanské fórum absolutní většinu hlasů (53,2 procenta), po něm následovaly Komunistická strana (13,5 procenta), Křesťanská a demokratická unie (8,7 procenta) a Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko (7,9 procenta). Na Slovensku byl výsledek podobný, Veřejnost proti násilí s 32,5 procenty si však nevedla tak dobře jako její český protějšek Občanské fórum. Křesťansko-demokratické hnutí Jána Čarnogurského skončilo na druhém místě (19 procent), komunisté na třetím (13,8 procenta), Slovenská národní strana na čtvrtém (11 procent) a sdružení maďarských stran na pátém (8,6 procenta). Žádné další strany minimální počet hlasů nezbytný pro vstup do Federálního shromáždění nezískaly“ (cit. dle Stein, 2000: 80).

Křesla československého federálního parlamentu se volbami rozdělila mezi několik politických subjektů (Stein, 2000: 80). Jaké situace a vývoj díky tomu nastaly, si uvedeme následovně.

4. 1. 3. Stav po volbách 1990

Rok 1990 je v česko-slovenské otázce milníkem. Jakási první fáze demokratizace se volbami dala považovat za splněnou, protože společný nepřítel všech v podobě KSČ byl poražen. Tím byl dán prostor pro řešení dalších otázek společné federace. Zásadními body se stala podoba a průběh připravované ekonomické transformace a předmět budoucího státoprávního uspořádání země – nová federální ústava (Jičínský, 2003: 71). Od počátku byly tyto dva okruhy mezi českou a slovenskou politickou reprezentací značně sporné a pohled na ně se zásadně lišil. To proto, že každá ze stran viděla prioritu v opačném bodě. Jak se dá předpokládat, slovenská část viděla na prvním místě otázku revize státoprávní otázky, zatímco na české straně byl zájem na přednostním provedení ekonomických reforem (Vodička, 2003: 205-206).

Celý spor byl o tom, že při upřednostnění transformace ekonomiky by v otěžích federální vlády zůstaly zachovány obsáhlé pravomoci, jenž chtěli slovenští představitelé právě při vytváření nového státního uspořádání přenést na bedra republik. To bylo nakonec uskutečněno takzvaným kompetenčním zákonem přijatým v prosinci 1990²⁷, ale zákon jako takový svěží vítr do vyřešení problému nepřinesl, ba naopak. S konkrétnějšími kroky k etablování nových společensko-politických podmínek, jimiž se dá nazvat právě i kompetenční zákon, docházelo k tříštění názorů nejen mezi českou a slovenskou stranou, nýbrž i uvnitř tehdejších dominantních subjektů – Občanského fóra a Veřejnosti proti

²⁷ Kompetenční zákon se týkal tří druhů kompetencí. Federální, společné a republikové, přičemž jím byly upraveny kompetence pouze federálního a republikového charakteru a společné byly vynechány. Některé pravomoci centra se dostaly pod správu republik (Stein, 2000: 73).

násilí. Zde se poprvé projevila názorová různorodost obou hnutí v negativním slova smyslu. Uvnitř Občanského fóra se vůči kompetenčnímu zákonu vymezila ta část politiků, kteří se stavěli za razantní ekonomické reformy v dikci federální exekutivy. Patřili sem členové takzvané „šedé zóny“, takzvaně pravicově smýšlející manažeři, navíc s dalšími politickými ambicemi. V čele této frakce stál tehdejší federální ministr financí Václav Klaus. Jako protipól působila zbývající část Občanského fóra, složená ze zastánců humánnějších názorů, a sice bývalých reformních komunistů a disidentů, zastávala názory v souladu s pozvolnějším tempem ekonomické transformace a větším zohledněním veškerých sociálních dopadů a ekonomických aspektů, československých nerovností a výkyvů, jimiž tehdy Československo procházelo a které měly kořeny v předešlých letech (Vodička; Cabada, 2003: 121-122).

V případě slovenského hnutí, tedy Veřejnosti proti násilí, byla situace obdobná. Vnitřní situace se i zde začala krystalizovat. Liberálové v čele s Fedorem Gálem se postavili za podobu tvrdé ekonomické transformace i za kompetenční zákon, ale kvůli kvitování transformace ho neměli v úmyslu pojmout razantně (Kopeček, 2006: 158). Takový postoj byl trnem v oku levicovější, nacionálně a taktéž dle politických ambicí a v kontextu pozdějších možných kariérních prospěchů pragmaticky uvažující části Veřejnosti proti násilí, kde byl vůdčí osobností Vladimír Mečiar. Ta kvůli špatnému ekonomickému postavení Slovenska tvrdou ekonomickou transformaci odmítala, požadovala její zpomalení a úpravu tak, aby odpovídala slovenským potřebám a její negativní dopady dávala za vinu špatné prezentaci slovenských priorit na federální úrovni²⁸ (Kopeček, 2006: 158-159; Stein, 2000: 83). Případ obou politických subjektů vy eskaloval až jejich rozpadem v roce 1991, ovšem ne pouze na

²⁸ Uměle vytvořená industrializace Slovenska v dobách komunistického režimu měla za následek, že po rozpadu Rady vzájemné hospodářské pomoci přišlo Slovensko o hlavní trh, na který bylo orientováno. Tím výrazně stoupla nezaměstnanost (o práci přišlo kolem 35 tisíc osob), především díky omezení zbrojní výroby těžkých zbraní (Lukas, 2003: 43).

základě samotných postojů jednotlivých frakcí k ekonomické transformaci. Tyto postoje totiž souvisely i s otázkou podoby federace. Frakce podporující radikální ekonomické reformy byly zároveň pro ponechání kompetencí na federální úrovni, zatímco frakce ekonomickou transformaci odsuzující se stavěly za posílení kompetencí republik (Honajzer, 1996: 46). Nakonec tedy došlo k přetvoření dosavadních nesmiřitelných frakcí v nové politické strany.

V případě Občanského fóra „se objevila tři rozdílná politická uskupení: za prvé Občanská demokratická strana (ODS) v čele s Václavem Klausem, prosazující ráznou transformaci²⁹, za druhé „středolevé“ Občanské hnutí (OH), kam zamířili zastánci oněch humánnějších a sociálně smířlivějších postupů³⁰ a třetí odnoží byla Občanská demokratická aliance (ODA)³¹ (cit. dle Stein, 2000: 82), která ovšem nevznikla rozpadem Občanského fóra, nýbrž od svého vzniku v prosinci 1989 byla jeho částí (Rychlík, 2002: 98).

Zatímco na Slovensku se Veřejnost proti násilí rozdělila na Občanskou demokratickou unii (ODU), kam patřili stoupenci původní politiky Veřejnosti proti násilí, a na Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS), v jehož čele byl Vladimír Mečiar. Ten společně se svou novou stranou těžil z vysoké podpory slovenského obyvatelstva³², a to díky odmítavým postojům vůči ekonomické transformaci a nacionálnímu podtextu jeho politiky³³ (Rychlík, 2002: 172-173).

²⁹ „Jejíž prvořadou prioritou bylo rychlé vytvoření volného trhu“ (cit. dle Stein, 2000: 82).

³⁰ „Občanské hnutí zahrnuje většinu někdejších disidentů, například Jiřího Dientsbiera“ (cit. dle Stein, 2000: 82).

³¹ „Její ekonomická orientace se v podstatě kryla s ekonomickou orientací Občanské demokratické strany, měla však libertariánský a nacionalistický nádech“ (Stein, 2000: 82).

³² Podle vývoje volebních preferencí mezi lety 1991 a 1992 se Mečiarova strana pohybovala permanentně kolem 30 procent podpory (Krejčí, 1994: 242-243).

³³ Vladimír Mečiar nasbíral politické body i tím, že se po jeho odvolání z funkce předsedy slovenské vlády v dubnu roku 1991 v očích slovenské veřejnosti ocitl jako jakýsi „mučedník“, který byl odvolán kvůli obhajobě slovenských zájmů (Stein, 2000: 84).

4. 1. 4. Důsledky rozpadu Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí

Jak jsme si již naznačili a co z dosavadního popisu vyplývá, politická situace nebyla v tomto období ideální. Názory na ekonomickou transformaci a novou podobu státu se u politických elit jednoduše neshodovaly. Na druhou stranu je nutné dodat, že nešlo o absolutní vrchol. Vůle, byť byla sebemenší, stále existovala. Jenže pomyslné mantinely byly překročeny právě po rozpadu Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí na jaře roku 1991, kdy se stav politického ovzduší ještě více zradikalizoval. Převážně slovenští politici, příkladem za všechny může být Hnutí za demokratické Slovensko Vladimíra Mečiara³⁴, začali sázet a ve své dramatické podobě využívat nacionální cítění a vše, co jej podněcovalo. A to ve vlastním zájmu a v popření všeho, co do té doby hlásali³⁵ (Wolf, 1998: 54-55).

Stavem v otázce státoprávní i ekonomické se nedařilo pohnout žádným směrem, jelikož byly rozpadem obou hnutí nově rozmělněny síly ve federálním parlamentu, kde každá ze stran se nebránila hájit pouze svá stanoviska a samozřejmě taková, která byla nekonformní vůči ostatním subjektům. Důležitou skutečností bylo, že takzvané profederální síly se staly v v parlamentu menšinovými a oslabenými³⁶ (Rychlík, 2002: 206). Následky se projevovaly v nefunkčnosti, respektive v nulovém posunu vpřed ve věci problematiky přijetí nové federální ústavy i všech bodů k tomu spějících³⁷. Státoprávní otázka nebyla a později ani nechtěla být v prvním porevolučním volebním období vyřešena, to když čas pomalu dospěl až do stádia předvolební kampaně

³⁴ „Hnutí za demokratické Slovensko nemělo jasný politický program, v němž byly dosti neorganicky smíšeny různé požadavky, včetně státního dirigismu. I program Křesťansko-demokratického hnutí měl podobný charakter, takže bylo možno říct, že těžiště politických sil na Slovensku bylo kolem středu, s tím, že všechny byly silně nacionální“ (cit. dle Jičínský, 2003:62).

³⁵ „Vladimír Mečiar jako předseda vlády Slovenské republiky prosazoval rozhodné rozšíření kompetencí republik, byl však stoupencem federace. Když byl odsunut do opozice, otevřelo se mu jediné pole, kde mohl úspěšně bojovat o návrat k moci, pole nacionální“ (cit. dle Jičínský, 2003: 61).

³⁶ „Na Slovensku v podstatě jen maďarské strany a liberální křídlo bývalé Veřejnosti proti násilí byly stoupenci federace“ (cit. dle Rychlík, 2002: 206).

³⁷ „V průběhu roku 1991 probíhaly přípravné práce na návrhu nové československé ústavy i na ústavách obou republik. Trvaly však stále značné rozpory, jak pokud jde o obsah, tak i pokud jde o procedurální otázky“ (cit. dle Jičínský, 2003: 62).

roku 1992, na kterou se upnuly veškeré síly a jednalo se v kontextu k ní. Vidina dalších voleb a snaha všech zúčastněných v nich uspět zkrátka odsouvala do pozadí státoprávní otázku (Jičínský, 2003: 60-64; Stein, 2000:123; Rychlík, 2003: 289).

4. 1. 5. Volební kampaň a volby 1992

Kampaň před volbami 1992 vtrhla do česko-slovenských luhů a hájů bez servítek a se vši razancí. Hlavními tématy zůstávaly dosavadní problémy. A to další efekty a dopady tvrdých ekonomických změn a podoba státu v budoucnosti. Rozpor byl ovšem jistý v tom, co v které republice hrálo důležitější roli. Zatímco slovenští občané kladli důraz na státoprávní otázku a ekonomickou reformu chtěli pojmout sociálněji, v Česku hrála transformace prim (Rychlík, 2002: 273-274). Od těchto společenských postojů se samozřejmě odvíjely preference i pro politické strany v daných zemích federace – opět i zde totiž platilo, že žádná z politických stran se nemohla opřít o celostátní působnost³⁸ (Stein, 2000: 143). „Favoritem voleb se stala v České republice Občanská demokratická strana, stavějící se právě za pokračování reformem a vystupující s heslem „Buď funkční federace, nebo pokojné rozdělení Československa na dva samostatné státy“. Na Slovensku bylo favoritem Hnutí za demokratické Slovensko požadující „svrchovanost a mezinárodněprávní subjektivitu pro Slovensko“, přičemž tvrdilo, že tyto požadavky nejsou v rozporu s existencí společného státu. Hnutí za demokratické Slovensko požadovalo konfederaci³⁹, kterou vydávalo za společný stát, přičemž ignorovalo fakt, že všechny hlavní české strany toto řešení odmítají“ (cit. dle Rychlík, 2003: 289-290).

³⁸ A pokud se o to některá ze stran pokusila, tak neuspěla. Jako například Občanská demokratická strana na Slovensku (Rychlík, 2002: 277).

³⁹ Oficiálně strana v programu nabídla pět možností dalšího vývoje: „1) vyhlášení svrchovanosti Slovenska, 2) přijetí čisté ústavy, která ustanoví i post slovenského prezidenta, 3) získání mezinárodněprávní subjektivity, 4) referendum o samostatnosti Slovenské republiky a o nové úpravě vztahů s Českou republikou, 5) uzavření státní smlouvy s Českou republikou“ (cit. dle Rychlík, 2002: 274-275).

Předvolební preference ostatních politických subjektů, kterými byly například Občanské hnutí v české části státu a Občanská demokratická unie na Slovensku, se nelišily od faktu, že setrvaly na svých dosavadních postojích působících nehmatalně⁴⁰. Takže v době, kdy „v českých zemích získávaly rostoucí měrou na významu pravicově orientované, proreformní síly a na Slovensku levicově a národně orientované strany“ (cit. dle Vodička, 2003: 221), tyto subjekty voliče nezaujaly (Rychlík, 2002: 276).

Samotný akt voleb, stanovený na 5. a 6. června 1992 (Rychlík, 2002: 273) už jen potvrdil to, o čem se dopředu vědělo. V České republice zvítězila Občanská demokratická strana Václava Klause⁴¹, když obdržela přes třetinu všech hlasů, na Slovensku Hnutí za demokratické Slovensko Vladimíra Mečiara⁴². Ovšem i tak volby byly překvapivé z důvodu absolutního propadu ostatních stran. Jak na Slovensku, tak v Česku. Propad se především týkal Občanského hnutí a Občanské demokratické unie. Občanské hnutí neoslovilo voliče se svým (byť možná přívětivějším) pojetím reformu a Občanská demokratická unie doplatila na slovenské celkové odmítnutí transformace (Wolf, 1998: 57-58). Takový stav věci poukazoval na jediné – do popředí se dostaly politické subjekty, které byť neměly rozdělení Československa explicitně uvedeno ve svých programech (Jičínský, 2003: 65), posléze federaci rozdělily (Rychlík, 2002: 277).

⁴⁰ Jak preference Občanského hnutí v Česku, tak Občanské demokratické unie na Slovensku se pohybovaly kolem 5 procent (Krejčí, 1994: 242-243).

⁴¹ „V České republice zvítězila s přehledem Občanská demokratická strana (33,9 procenta), Občanská demokratická aliance se prosadila pouze do České národní rady (5,93 procenta). Dalšími parlamentními subjekty se staly Levý blok (14,27 procenta), česká strana sociálně demokratická (7,67 procenta), pravicově populističtí Sládkovi republikáni (6,48 procenta), Liberálně-sociální unie (5,84 procenta) a Křesťanská demokratická unie – Československá strana lidová (5,98 procenta). Hnutí za samosprávnou demokracii-Společnost pro Moravu a Slezsko se stejně tak jako Občanská demokratická aliance dostala jen do České národní rady (5,87 procenta). Občanské hnutí ve volbách propadlo, když skončilo těsně pod prahem pěti procent“ (cit. dle Rychlík, 2002: 277).

⁴² „Jasným vítězem voleb se stalo Mečiarovo Hnutí za demokratické Slovensko (33,53 procenta), Strana demokratické levice (14,44 procenta), Křesťansko-demokratické hnutí (8,96 procenta), Slovenská národní strana (9,39 procenta) a koalice maďarských stran (7,37 procenta). Sociálně demokratická strana na Slovensku se dostala jen do Sněmovny národů (6,09 procenta): strana získala 5 poslanců, z nichž jedním byl Alexander Dubček“ (cit. dle Rychlík, 2002: 278).

4. 1. 6. Situace po volbách

Časové období od června do prosince 1992 už pro naši následnou analýzu není až tak podstatné, přesto si ho v ještě hrubších obrysech než jsme popisovali vývoj doposud nastíjíme.

Vyjednávání o další podobě státu se chopily vítězné politické strany, a to Občanská demokratická strana a Hnutí za demokratické Slovensko. Ačkoliv to byly subjekty vůči sobě značně nesourodé a na opačné straně politického spektra, utvořily spolu na úrovni federace vládní koalici⁴³. Stále nebyly vyřešeny ekonomické a státoprávní otázky federace. Vyjednávání ovšem nakonec nabrala rychlý spád a z původní snahy se domluvit vzešlo jediné východisko – rozdělení České a Slovenské federativní republiky na Českou republiku a Slovenskou republiku (například Jičínský, 2003: 65-68).

4. 2. Analýza nastavení základních teoretických systémových znaků a vztahů konsociační demokracie v Československu

Předchozí stručný popis nám v hrubých rysech představil společensko-politické prostředí po roce 1989. Jeho význam spočívá především v tom, že nyní můžeme přistoupit k hlavnímu cíli celé práce. Tím je zanalyzování situace v kontextu teoretických představ konsociační demokracie. To by nám mělo zodpovědět, ve kterých částech se československá praxe odlišovala od Lijphartovy teorie.

⁴³ Nastavení politického systému jinou variantu neumožňovalo. „Občanská demokratická strana disponovala ve Sněmovně národů 37 mandáty. Jen jediný český hlas chyběl, aby si strana mohla zajistit absolutní většinu v české části Sněmovny národů. Hlavní problém tak spočíval v tom, že Občanská demokratická strana musela bezpodmínečně získat ještě jednoho koaličního partnera, a to ze Slovenska, aby mohla přijímat i ta usnesení, která podléhala zákazu majorizace. To byly všechny důležité zákony“ (cit. dle Vodička; Cabada, 2003: 124-125). Pokud by nedošlo ke spojení občanských demokratů s Mečiarovou stranou, nutně by muselo dojít ke spojení se zbytkem ostatních slovenských stran, a to i s komunisty a nacionalisty. Totéž by se muselo odehrát v opačném případě, kdyby vládu sestavovalo Hnutí za demokratické Slovensko. Neobešlo by se bez českých komunistů a republikánů (Vodička; Cabada, 2003: 125).

4. 2. 1. Analýza základních teoretických systémových znaků

Pro základ analýzy základních teoretických systémových znaků nám nejlépe poslouží samotná Lijphartova charakteristika, kterou jsme si představili v první kapitole.

4. 2. 1. 1. Velká koalice

Budeme-li vycházet z principu Velké koalice v konsocialismu a její úlohy zaštitovat v procesu vládnutí co nejvíce segmentů daného státu (Lijphart 1969: 215, 1977: 26), nemůže být pochyb, že toto hledisko bylo v Československu ve své základní premise podporováno. A to na základě zastoupení v parlamentu či v samotné vládě, kdy od parlamentních voleb roku 1990 se na vládě museli podílet jak zástupci českého segmentu, tak zástupci segmentu slovenského (Lijphart, 1977: 31-34). Ovšem jak jsme si uvedli výše, spolupráce přinášela mnoho rozkolů, které ovlivňovaly další aspekty a efektivita se tak mýjela účinkem.

4. 2. 1. 2. Vzájemné (menšinové) veto

Zosobněním menšinového veta, jež zaručuje menším segmentům hájení jejich práv (Lijphart, 1977: 36-38), byl ústavně ošetřený princip zákazu majorizace. Jak již víme, u něj stačilo pouhých jednatřicet českých nebo slovenských poslanců k tomu, aby byl zamítnut ústavní zákon. Byť se v realitě stal zákaz majorizace problémovým a jednou z variant, jak ho obejít, byla právě i tvorba zmíněných koalic mezi segmenty (Vodička; Cabada 2003: 116), z podstaty konsociační teorie byl tímto znak menšinového veta naplněn.

4. 2. 1. 3. Proporcionalita

Proporcionalita tak, jak jí vysvětluje teorie konsocialismu, by se měla týkat poměrného zastoupení všech segmentů v důležitých rozhodovacích institucích (Lijphart, 1977: 38-39). I zde sehrál svou roli

ústavní zákon z roku 1968, který jasně specifikoval rozložení sil ve federálním parlamentu – Federálním shromáždění⁴⁴. K tomu navíc za situace, kdy oba segmenty, tedy český i slovenský, volily své zástupce nezávisle na sobě a v roce 1990 i proporčním volebním systémem s pětiprocentní uzavírací klauzulí⁴⁵ (Henderson, 1995: 112). Proto lze konstatovat, že proporcionalita byla znakem naplněným více než dost.

4. 2. 1. 4. Segmentální autonomie

Segmentální autonomie tak, jak jsme si jí představili v teoretické kapitole, se opírá se především o míru fragmentace společnosti, o zajištění autonomie menšin a podmínku decentralizace například ve školství, náboženství či kultuře. Jestliže jsou segmenty rozděleny i podle regionálního klíče do určitých oblastí, je možné nastolit i systém federace (Lijphart 1977: 42). A federativní uspořádání bylo v Československu zavedeno v roce 1968. V období normalizace se federace sice nemohla plně projevit, ovšem po společenských změnách roku 1989 už ano. Dopomohlo tomu i zmíněné přijetí takzvaného kompetenčního zákona v roce 1990. Ten jasně stanovoval kompetence určené federálním orgánům a orgánům republikovým (Stein, 2000: 72-73).

4. 2. 1. 5. Výsledek analýzy základních teoretických systémových znaků

Při souhrnném pohledu na všechny čtyři teoretické znaky konsociační demokracie a jejich aplikaci na problematiku Československa můžeme konstatovat, že tyto samy o sobě z pohledu konsocialismu nebyly příčinou selhání. U všech čtyř znaků také hraje důležitou roli jejich ukotvení v ústavním zákoně z roku 1968, který je podporoval a lze jej považovat za plně konsociační (Lijphart, 1992: 216-217). Nyní

⁴⁴ Důkladnější popis ústavního zákona i samotného Federálního shromáždění se nachází v předešlé kapitole.

⁴⁵ Do Slovenské národní rady byla v roce 1990 uzákoněna pouze tříprocentní uzavírací klauzule (Rychlík, 2002: 132).

postoupíme dále k důležitějšímu bodu, a to analýze nastavení systémových vztahů v Československu.

4. 2. 2. Analýza základních teoretických systémových vztahů

Pro správnou analýzu základních teoretických systémových vztahů se musíme opřít o předchozí část této kapitoly, tedy o popis společensko-politického prostředí po roce 1989. Takový postup je nezbytný pro správnou definici příčin selhání konsociační demokracie v případě Československa.

4. 2. 2. 1. Období od vzniku do rozpadu hlavních politických hnutí

Hlavním faktorem československého případu bylo viditelné rozdělení na český a slovenský segment z hlediska etnicity, která se projevila i právě dvěma stranickými systémy. V těch působila jako hlavní aktéři již zmíněná politická hnutí, a to Občanské fórum v českém segmentu a Veřejnost proti násilí v segmentu slovenském, jenž díky všeobecné podpoře svých mas využívala svého postavení a společně zajišťovala demokratizaci systému (Kopeček, 2006: 153). Ovšem i když byla samotná demokratizace nutnou a významnou skutečností a politické elity se na ní shodovaly, zcela byla v této době potlačena problematika řešení vztahů a úrovní mas a řešení případných konfliktů z nich vycházejících (Kraus; Stranger, 1999: 12).

Jak již víme, otázka těchto vztahů byla nastolena až po prvních demokratických volbách roku 1990. V souvislosti s vyvstávajícími otázkami kolem ekonomické transformace a státoprávní podoby státu se hnutí začala štěpit na frakce s různými názory, čímž se podmínky pro kooperaci zhoršovaly (Bureš, 2007: 287-288) a celá situace nakonec skončila úplným potlačením kooperačního chování elit na základě rozpadu jak Občanského fóra, tak Veřejnosti proti násilí.

Pokud bychom hledali další důvod, proč elity v krátké době dospěly do ztížené fáze kooperace v otázce segmentálních vztahů, bylo to dáno výsledkem voleb⁴⁶. Ten v každém ze segmentů navýšil počet aktérů působících v parlamentu, ale i na vládní úrovni, kdy vznikla koalice Občanské fórum, Veřejnost proti násilí, Křesťanskodemokratické hnutí (Vodička; Cabada, 2003: 121; Kopecký, 1999: 74-75). Původní dva aktéři (Občanské fórum a Veřejnost proti násilí) tak měli díky nově vzniklé konkurenci zúžený prostor pro konsenzuální a kooperativní východiska.

Tato situace byla způsobena předchozí nulovou zkušeností mas (voličů) a nulovou tradicí, kdy se masy neidentifikovaly pouze s hlavními subjekty, ale své hlasy rozvrstvily mezi více politických aktérů. Aktéři sice byli rozdělení segmentálně a v rámci samostatných stranických systémů (Wolchik, 1999: 95), ovšem díky zmíněné nulové tradici už neexistovaly výrazné rozdíly mezi nimi a jejich programy v prvních volbách uvnitř jednotlivých segmentů (Krejčí, 1994: 210-211).

A tak, jak již jsme si uvedli, hlavní pozice uvnitř svých segmentů se Občanskému fóru ani Veřejnosti proti násilí nepodařilo uchovat, narážely na konkurenční prostředí (Kopecký, 1999: 76) a tato situace, s přihlédnutím k jejich vnitřní nejednotnosti, nahrávala jejich rozpadu. Celospolečenské otázky (ekonomická transformace, státoprávní uspořádání) se postupně radikalizovaly, a proto je pochopitelné, že některé frakce uvnitř hnutí se proti či v zájmu otázek (a v zájmu svém) začaly taktéž radikálně vymezovat (Kopeček, 2006: 157,171; Stein, 2000: 82). Protože cítily podporu mas svých segmentů, kdy byla pravděpodobná jistá podpora v dalších parlamentních volbách (Kopeček, 2006: 278-279). A za takového stavu nebylo v zájmu ani v možnostech obě hnutí zachovat.

Proto lze za příčinu selhání konsociační demokracie v Československu považovat právě rozpad Občanského fóra a Veřejnosti

⁴⁶ Výsledky voleb jsou podrobně popsány na straně 44.

proti násilí. Nově působící politické subjekty (Občanská demokratická strana, Občanská demokratická aliance, Občanské hnutí, Občanská demokratická unie, Hnutí za demokratické Slovensko) totiž nebyly schopné (a některé z nich ani žádným způsobem ochotné) nalézt shodu v otázce budoucí podoby Československa.

4. 2. 2. 2. Období po rozpadu dvou hlavních politických hnutí do voleb 1992

Po rozpadu Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí docházelo k dalšímu prohlubování konfliktů. Elity českého a slovenského segmentu se ve svém chování projevovaly spíše soutěživě a nestabilně, nežli kooperačně a stabilně a připomínaly tak spíše prostředí odstředivé demokracie. Otázky státoprávní i ekonomické se nadále radikalizovaly a shoda na nich byla v nedohlednu (Henderson, 1995: 113). Z hlediska teorie konsociační demokracie se takovýto stav nedal považovat za kooperační.

Stejně tak, jako v případě rozpadu Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí, i zde hrály roli subjektivní zájmy elit, které se díky svým postojům těšily vysokým předvolebním preferencím⁴⁷ (Krejčí, 1994: 242-243). Bylo využito negativního vlivu předchozího dlouholetého trvání komunistického režimu, kde existovala prakticky beztřídní společnost, která navíc v rozdělení na dva hodnotově odlišné segmenty rozhodovala ohledně socioekonomických otázek pod vlivem rozdílných politických kultur, priorit a osobních sociálních dopadů (Machonin, 1992: 94; Vodička; Cabada, 2003: 116-118). Navíc toto tehdy jediné hmatatelné etnické rozdělení na český a slovenský segment ve svém důsledku vedlo k nasměrování většiny důležitých otázek (například těch ekonomických) do souvislosti s otázkami etnickými (například státoprávní uspořádání) (Kopecký, 1999: 77). Zejména pak na Slovensku,

⁴⁷ Občanská demokratická strana se v preferencích držela kolem 20 procent, Hnutí za demokratické Slovensko dosahovalo dokonce až 30 procent (Krejčí, 1994: 242-243).

kde se etnické (nacionální) štěpící linii dostávalo výrazné pozornosti. Hnutí za demokratické Slovensko Vladimíra Mečiara začalo hlásat antifederální postoje a nesouhlas s podobou ekonomické transformace obohatilo právě i o silnou nacionální konotaci (Kopeček, 2006: 170-171). Ovšem takové náznaky byly čitelné i u elit českého segmentu, kdy občanští demokraté a Občanská demokratická aliance ve svých programech také začali používat v souvislosti s ekonomickými reformami nacionální prvky (Gál, 2003: 106).

Protože byly takovéto postoje oběma segmenty přijímány bez potíží, elity nic nenutilo svá stanoviska měnit, což ale v konečném důsledku šlo k úplnému zablokování systému (Jičínský, 2003: 60-64). Přispěl k tomu i ten fakt, že pozice Občanské demokratické strany a Hnutí za demokratické Slovensko, které s touto rétorikou uspěly, začaly napodobovat i další politické subjekty, například čeští lidovci či Strana demokratické levice na Slovensku (Kopecký, 1999: 77).

Svůj podíl na zablokování systému mají i proto samotné masy uvnitř jednotlivých segmentů. Protože na základě jejich podpory stran s nekooperační rétorikou bylo u nich rozpoznatelné i částečné zhoršení názorů, zejména pak na podobu státu⁴⁸. I tato situace dokládala neukotvení konsociační demokracie, protože nebyl splněn jeden ze základních teoretických vztahů, a to schopnost elit kooperovat a dospět tak k pozitivnímu řešení konfliktů na úrovni mas. Navíc konflikty na úrovni mas byly daleko menší, než mezi samotnými elitami (Kopecký 1999: 76). Krystalizace byla bezpochyby dána i blížícími se volbami v roce 1992.

⁴⁸ V období mezi lety 1990 a 1992 vzrostl počet odpůrců společného státu jen minimálně – v Česku ze 12 procent na 13 procent, na Slovensku ze 13 procent na 18 procent. Ovšem nově se na slovenské straně objevili příznivci konfederace, kterých bylo dle průzkumů 31 procent (Krejčí, 1994: 271-272). Mohla za to rétorika Vladimíra Mečiara a jeho strany, kdy bylo nepravdivě argumentováno, že konfederace je také jedna z možných podob společného státu (Rychlík, 2003: 290).

4. 2. 2. 3. Období po volbách 1992, rozpad státu

Na výsledku voleb, který byl přiblížen v předchozí části kapitoly, můžeme vidět, že v rámci koalice působili ve federálním systému dva hlavní segmentální aktéři, vítězové voleb – Občanská demokratická strana a Hnutí za demokratické Slovensko. Uvnitř svých segmentů však nezůstali aktéry jedinými, panovala v nich nadále konkurence⁴⁹. Navíc hlavní aktéři nebyli ochotní řešit konflikty, nadále měli odlišné priority. Za rozpadem Československa ovšem nestála jen nemožnost shodnout se. Ono rozdělení žádná z těchto stran ve svém programu apriori neuváděla (Jičínský, 2003: 65) a při troše vůle by mohl nastat konsenzus. Trocha vůle v našem případě znamená splnění čtyř základních Lijphartových podmínek konsocialismu, které jsme si uvedli v první kapitole a znovu si je nyní připomeneme.

Elity by se měly vyznačovat:

- a) Citem pro odhalení potenciálních hrozeb souvisejících s vlastnostmi segmentované společnosti.
- b) Schopností zcela smysluplně se vyhýbat těm skutečnostem, které mohou svými vlastnostmi v prostředí rozštěpených společností skončit poškozením či zánikem systému.
- c) Ochotou a potřebou ke konstruktivní spolupráci bez zbytečných animozit.
- d) Vůlí docílit takových konsenzuálních výsledků, jenž budou v souladu s odlišnými postoji a zájmy každého ze segmentů (Lijphart, 1969: 216).

Byť volební programy obou hlavních stran přímo nehovořily o rozdělení státu, jejich elity se rozhodně nechovaly v duchu odhalení potenciálních hrozeb a vyhýbání se skutečností vedoucím až k zániku

⁴⁹ Český segment čítal ve Federálním shromáždění 6 zástupců a slovenský taktéž (Rychlík, 2002: 277-278).

systemu. Stejně tak se chování elit nedalo nazvat konstruktivním bez anonymizace a s cílem konsenzuálních výsledků v souladu s postoji a zájmy obou segmentů.

Při pohledu na aplikaci podmínek konsociační demokracie do československého prostředí zjistíme, že právě tyto měly svůj podíl na rozpadu Československa. V žádném případě totiž nebyly řádně aplikovány.

4. 3. Shrnutí, označení hlavních příčin selhání československého konsocialismu

Náplní této kapitoly bylo představit hlavní aspekty selhání konsociační demokracie v případě Československa. Dopomohl nám k tomu nástin tehdejšího společensko-politického prostředí, ze kterého jsme čerpali následně při analýze základních teoretických systémových znaků a vztahů konsociační demokracie.

Z první části kapitoly vyplývá, že politická situace panující v Československu po roce 1989 nebyla jednoduchá. Demokratizace politického systému, ale i celého státu, s sebou přinášela nové skutečnosti, které díky precedentnímu prostředí a nulovým zkušenostem bránily směřování k pozitivním výsledkům.

Druhá část poukazuje na to, že pro zavedení konsociační demokracie v Československu byly vhodně nastaveny podmínky, a to samotným ústavním zákonem z roku 1968. Systémové znaky typu vzájemného (menšinového) veta, segmentální autonomie či proporcionality se mohly v zákoně opírat o jeho konkrétní části. Ovšem problematické bylo nastavení systémových vztahů, které se v praxi rozcházely s teoretickými východisky.

Předně šlo o význam hlavních politických segmentálních aktérů, jimiž byli Občanské fórum a Veřejnost proti násilí. Těm se nepodařilo v řešení celospolečenských systémových otázek (ekonomická transformace, státoprávní uspořádání) udržet své pozice. Jejich

rozpadem a působením dalších segmentálních aktérů došlo k diferenciaci obou stranických systémů a zablokování celkového systému jako takového. V důsledku odlišných postojů elit jednotlivých segmentů se totiž nedařilo kooperovat a řádně řešit celospolečenské otázky.

Významnou úlohu v této situaci hrála i nulová předchozí zkušenost elit, ale i mas, u kterých, díky absenci dlouhodobé tradice demokratického režimu a celkovým historickým okolnostem, absentovaly předchozí zkušenosti (elity) a sociální stratifikace (masy) nutná pro voličskou neroztříštěnost a loajalitu ke svým elitám.

5. Závěr, shrnutí práce a definice hlavních příčin selhání modelu konsociační demokracie v Československu po roce 1989

Teorie konsociační demokracie nizozemského politologa Arenda Lijpharta vznikla na konci 60. let 20. století jako kritická reakce na typologii politických systémů Gabriela A. Almonda. Konsociační demokracie se opírá o soubor vlastností, které jsou závislé na chování politických elit a vnitřním rozdělení společnosti spolu s její politickou kulturou, kdy nastavení těchto znaků může ve výsledku zásadně ovlivnit podobu demokratického politického systému. Příkladem jsou dle Lijpharta čtyři výsledné typy demokracie, a to demokracie dostředivá, odstředivá, depolitizovaná a demokracie konsociační.

Pro úspěšné fungování konsociační demokracie je velice důležité, jak mezi sebou budou spolupracovat elity jednotlivých segmentů. K tomu, aby spolupráce byla příznivá, slouží vymezení základních konsociačních teoretických znaků a vztahů, které při jejich dodržení zaručí efektivní funkčnost celého systému. Mezi zmíněné základní teoretické znaky patří princip velké koalice, jenž zaručuje podíl na vládě zástupcům/elitám všech segmentů, princip vzájemného/menšinového veta, který má za úkol, aby byly v systému zohledňovány i zájmy menších segmentů, dále proporcionalita sloužící rovnoměrnému zajištění představitelů jednotlivých segmentů v systémových rozhodovacích orgánech a za poslední systémový znak je považována segmentální autonomie. Ta do jisté míry zaručuje segmentům autonomní správu svých záležitostí.

Mezi teoretické systémové vztahy lze řadit vztahy na úrovni elit, které by měly mít kooperační a konsenzuální povahu, poté vztahy na úrovni mas, které při své konfliktní povaze musí být od sebe dostatečně odděleny a vztahy mezi elitami a masami uvnitř jednoho segmentu, kde musí panovat naprostá dlouhodobá loajalita ze stran mas k elitám a elity musí hájit zájmy svého segmentu. Nedílnou součástí správného

praktického fungování konsociační demokracie je také vliv tradic a historických podmínek a okolností.

Ty je pro československý případ nutné hledat již od samého vzniku státu v roce 1918. Společné soužití Čechů a Slováků doprovázely již od začátku sporné otázky. Jedním z hlavních problémů zůstávalo po celou existenci státu státoprávní uspořádání, které nebylo možné považovat za rovnoprávné a souřadné. K tomu ho podkopávaly jiné nepříznivé aspekty, jako například vyhlášení samostatného slovenského státu v roce 1939. Dalšími nepříznivými okolnostmi byla názorová, hodnotová, ale i socioekonomická rozdílnost obou národů. Zatímco česká část se vyznačovala spíše liberálními, individualistickými a více ateistickými postoji, tak část slovenská preferovala silnější sociální zabezpečení v rámci celku a v náboženských postojích byla výraznější. Socioekonomické postavení sice bylo vyřešeno, když po komunistickém převratu v roce 1948 za dob socialismu proběhla industrializace Slovenska, ovšem takové řešení bylo umělé a v konečném důsledku selhalo.

Za celých více jak 70 let československého státu selhávaly i pokusy na přeměnu státoprávního uspořádání. Nejvýraznější pokus o změnu proběhl v roce 1968, kdy díky krátkodobému uvolňování komunistického režimu byl zrevidován charakter republiky. Z tuhého centralistického státu byl přijetím ústavního zákona vytvořen stát federativní. Ústavní zákon zcela splňoval znaky konsocialismu, ovšem posléze vinou normalizace byla federace okleštěna a de facto pouze jen ve fiktivní podobě. To proto, že nastal opět návrat k centralizaci.

Takovéto společensko-politické okolnosti se nezměnily až do roku 1989, kdy proběhla demokratizace systému a mohl být dán prostor pro aplikaci modelu konsociační demokracie. I když byla vhodnou podmínkou pro úspěšné ukotvení konsocialismu ústava z roku 1968, ve které byly zaneseny vhodné konsociační systémové znaky (menšinové veto –

princip zákazu majorizace, proporcionalita – paritní zastoupení v ústavních orgánech, proporční volební systém, segmentální autonomie – federativní uspořádání), problémem bylo uchopení konsociačních systémových vztahů týkajících se politických elit.

U elit byla záhy po pádu komunistického režimu viditelná shoda pouze na demokratizaci systému, kdy tato problematika zastínila i všechny ostatní. Především pak vztahy na úrovni mas a řešení konfliktů z nich vyplývajících. Po nastolení i těchto otázek došlo ke zhoršení podmínek pro kooperaci, protože se projevila nesourodost a rozdílnost názorů uvnitř hlavních politických hnutí (Občanské fórum, Veřejnost proti násilí) a svůj podíl na zhoršených podmínkách měly i výsledky voleb do federálního parlamentu, kam nově usedly i další politické subjekty a tím byl zúžen prostor pro kooperaci a konsenzus.

Dělo se tak na základě předchozí nulové tradice a zkušeností mas, které se v rámci svých segmentů neidentifikovaly pouze s hlavními segmentálními politickými aktéry. Příčinu této skutečnosti lze hledat i v takřka nulových rozdílech politických programů jednotlivých segmentálních politických konkurentů v prvních volbách.

Občanské fórum ani Veřejnost proti násilí již nebyly v pozici hlavních aktérů svých segmentů. To podporovalo jejich vnitřní rozpad, jelikož jednotlivé pragmaticky uvažující frakce uvnitř těchto hnutí cítily podporu ze strany mas v následujících volbách. Elity se záhy po začátku demokratizačního procesu vykristalizovaly nejen navenek, ale i v rámci svých segmentů a přestaly se chovat kooperativně a konsenzuálně, čímž došlo k zablokování řešení otázek souvisejících se správným fungováním konsociační demokracie. Stalo se tak díky zásadnímu vlivu historických okolností a nulové předchozí zkušenosti jak elit, tak i mas, které s elitami neměly vybudované vztahy.

Chceme-li tedy definovat příčiny selhání modelu konsociační demokracie v Československu po roce 1989, jsou jimi historické

okolnosti, které nastavily celkově nevhodné vztahy mezi českou a slovenskou stranou a v neposlední řadě nulová tradice demokratického zřízení. Ta způsobila další a hlavní bod selhání konsocialismu, a sice rozštěpení českého a slovenského stranického systému, ke kterému došlo v souvislosti s rozpadem dvou hlavních politických aktérů (Občanské fórum a Veřejnost proti násilí) a také díky nárůstu dalších segmentálních politických aktérů. Politické subjekty těžko nacházely shodu. Roli hrály subjektivní zájmy, populismus některých politických představitelů, propojení hlavních společenských otázek té doby (ekonomická transformace a státoprávní uspořádání) a nesplnění základních teoretických konsociačních vztahů – schopnost elit kooperovat a řešit tak konflikty na úrovni mas, které navíc nedosahovaly takového významu jako konflikty mezi samotnými elitami. Docházelo k prohlubování konfliktů, které trvalo až do rozpadu Československa. Rozpad Československa přitom není primárně důsledkem rozdílných a výlučně nekonstruktivních postojů elit jednotlivých segmentů, nýbrž nedodržením konsociačních specificko-společenských podmínek ovlivňujících potenciální úspěch konsociačního modelu v praxi. Selhání konsociační demokracie tak přispělo k rozpadu Československa.

6. Seznam použitých zdrojů

6. 1. Použitá literatura

Almond, Gabriel Abraham (1956): *Comparative Political Systems*. Journal of Politics, Vol. XVIII, no. 3 (August 1956), str. 391-409.

Broklová, Eva; Brokl, Lubomír (1992): *Hledání demokracie pro Československo*. Přítomnost 1/1992, str. 28-9.

Bureš, Jan (2007): *Občanské fórum*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Pízeň.

Bútor, Martin; Bútorová, Zora (2003): *Nesnesitelná ľahkosť rozchodu*. In: Vodička, Karel (ed.) (2003): *Dělení Československa. Deset let poté...* Volvox Globator, Praha. Str. 69-104.

Cabada, Ladislav (2003): *Politický systém první Československé republiky*. In: Vodička, Karel; Cabada Ladislav (2003): *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Portál, Praha. Str. 15-44.

Cabada, Ladislav (2003): *Aspekty české politické kultury*. In: Vodička, Karel; Cabada Ladislav (2003): *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Portál, Praha. Str. 163-181.

Gál, Fedor (2003): *Rozpad Československa v politickej perspektive*. In: Vodička, Karel (2003): *Dělení Československa. Deset let poté...* Volvox Globator, Praha. Str. 105-118.

Georgiev, Jiří (2008): *Vývoj parlamentního zřízení v českých zemích*. In: Syllová, Jindřiška; Kolář, Petr; Kysela, Jan; Georgiev, Jiří; Pecháček, Štěpán: *Parlament České republiky, 2. vydání*. Linde, Praha. Str. 50-77.

Henderson, Karen (1995): *Czechoslovakia: The failure of consensus politics and the break-up of the federation*. Regional and Federal Studies, 5:2, str. 111-133.

Hloušek, Vít, Kopeček, Lubomír (2005): *Konsensuální a konkurenční demokracie*. In: Hloušek, Vít, Kopeček, Lubomír (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity: Brno. Str. 203-231.

- Honajzer, Jiří (1996): *Občanské fórum. Vznik, vývoj a rozpad*. Orbis, Praha.
- Jičínský, Zdeněk (1990): *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*. Nakladatelství Svoboda, Praha.
- Jičínský, Zdeněk (1993): *Československý parlament v listopadovém období*. NADAS-AFGH s. r. o., Praha.
- Jičínský, Zdeněk (2003): *Ke ztroskotání československého federalismu*. In: Vodička, Karel (2003): *Dělení Československa. Deset let poté...* Volvox Globator, Praha. Str. 51-68.
- Kaplan, Karel (1990): *Pravda o Československu 1945-1948*. Panorama, Praha.
- Kopecký, Petr (1999): *From „Velvet Revolution“ to „Velvet Split“: Consociational Institutions and the Disintegration of Czechoslovakia*. In: Kraus, Michael; Stanger, Allison (eds.) (1999): *Irreconcilable differences?: explaining Czechoslovakia's dissolution*. Str. 69-87.
- Kopeček, Lubomír (2006): *Demokracie, diktatura a politické stranictví na Slovensku*. CDK, Brno.
- Kováč, Dušan (1998): *Dějiny Slovenska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- Kraus, Michael; Stanger, Allison (1999): *Contending Views of Czechoslovakia's Demise*. In: Kraus, Michael; Stanger, Allison (eds.) (1999): *Irreconcilable differences?: explaining Czechoslovakia's dissolution*. Str. 7-29.
- Krejčí, Oskar (1994): *Kniha o volbách*. VICTORIA PUBLISHING, Praha.
- Lijphart, Arend (1969): *Consociational democracy*. World politics, Vol. 21, str. 207-225.
- Lijphart, Arend (1977): *Democracy in Plural Societies. A Comparative exploration*. Yale University Press, New Haven and London.
- Lijphart, Arend (1992): *Democratization and Constitutional Choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland 1989-1991*. Journal of Theoretical Politics, Vol. 4, str. 207-223.

Lukas, Zdeněk (2003): *Češi a Slováci: hospodářské a sociální diskrepance*. In: Vodička, Karel (2003): *Dělení Československa. Deset let poté...* Volvox Globator, Praha. Str. 39-50.

Machonin, Pavel (1992): *Česko-slovenské vztahy ve světle dat sociologického výzkumu*. In: Gál, Fedor a kol. (1992): *Dnešní krize československých vztahů*. SLON, Praha. Str. 91-108.

Mlynárik, Ján (2003): *História česko-slovenských vzťahov*. In: Vodička, Karel (2003): *Dělení Československa. Deset let poté...* Volvox Globator, Praha. Str. 11-29.

Pacner, Karel (2001): *Osudové okamžiky Československa*. Albatros, Praha.

Příhoda, Petr (2003): *Sociálně-psychologické aspekty soužití Čechů a Slováků*. In: Vodička, Karel (2003): *Dělení Československa. Deset let poté...* Volvox Globator, Praha. Str. 31-38.

Rychlík, Jan (2002): *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Academic Electronic Press, Bratislava.

Rychlík, Jan (2003): *Průběh rozpadu Československa v letech 1989-92*. In: Vodička, Karel (2003): *Dělení Československa. Deset let poté...* Volvox Globator, Praha. Str. 265-301.

Říchová, Blanka (2000): *Přehled moderních politologických teorií*. Portál, Praha.

Spáčil, Jiří (1992): *Historie a perspektivy československé prokuratury*. Prokuratura 1, 2/1992, str. 5-47.

Stein, Eric (2000): *Česko-Slovensko. Konflikt, roztržka, rozpad*. Academia, Praha.

Valeš, Lukáš (2003): *Teorie modernizace a česko-slovenské vztahy*. In: Kolesár, Peter (ed.) (2003): *Česko-slovenské vztahy deset let po rozpadu federace*. MU v Brně, Brno. Str. 27-40.

Vodička, Karel (2003): *Politický systém komunistického Československa*. In: Vodička, Karel; Cabada Ladislav (2003): *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Portál, Praha. Str. 45-102.

Vodička, Karel (2003): *Příčiny rozdělení: shrnující analýza po deseti letech*. In: Vodička, Karel (2003): Dělení Československa. Deset let poté... Volvox Globator, Praha. Str. 205-264.

Vodička, Karel; Cabada Ladislav (2003): *Rozpad československé federace*. In: Vodička, Karel; Cabada Ladislav (2003): Politický systém České republiky: historie a současnost. Portál, Praha. Str. 115-131.

Wolf, Karol (1998): *Podruhé a naposled aneb Mírové dělení Československa*. Nakladatelství G plus G, Praha.

Wolchik, Sharon (1999): *The Impact of Institutional Factors on the Breakup of the Czechoslovak Federation*. In: Kraus, Michael; Stranger, Allison (eds.) (1999): Irreconcilable differences?: explaining Czechoslovakia's dissolution. Str. 87-105.

Zdobinský, Stanislav; Matoušek, Stanislav; Flegl, Vladimír (1985): *Státní právo ČSSR*. Panorama, Praha.

Zdobinský Stanislav; Flegl Vladimír; Grospič Jiří (1988): *Československá ústava (Komentář)*. Panorama, Praha.

6. 2. Další zdroje a prameny

Sovadina, Jiří: 2009. *Clevelandská dohoda (22. – 23. 10. 1915)*. Dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-clevelandska-dohoda-22-23-10-1915-108/>, 1. 3. 2012.

Šimíček, Petr: 2009. *Pittsburská dohoda (31. 5. 1918)*. Dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-pittsburska-dohoda-31-5-1918-158/>, 1. 3. 2012.

Ústavní zákon číslo 143/1968 Sbírky, o československé federaci.

7. Resumé

The thesis deals with the failure of consociational democracy in Czechoslovakia after 1989. At first the thesis describes the theoretical model of consociational democracy of the political Arend Lijphart. It's about his characteristics and traits which are necessary for successful operation of consociational model of democracy in practice. All this is in basic socio-political relations, main institutional conditions and a set of specific socio-political conditions.

Secondly, thesis is aimed to show historical circumstances which influence the subsequent failure of Czechoslovak consociational democracy. Mainly it's focused on the description of tense Czech-Slovak relations in history, long-term absence of democracy before 1989, unequal economic development, constitutional arrangements etc. The result is a clear definition of socio-political conditions in which the model of consociational democracy was applied after 1989 and it's also necessary context for the description of practical collapse of that model in practice.

Subsequently, the thesis deals with the socio-political environment after 1989 and it shows the most important moments. For example, it introduces the origin and collapse of two main revolutionary political movements, preparations, progress and results of the first free elections or main social issues of that period. For all of these points it devotes a big attention to the role and importance of the political elites at that time.

The consequences of historical circumstances and the socio-political environment after 1989 which were found out are analyzed together with theoretical notions of consociational democracy. The analysis aims to show the main reasons of the failure of the consociationalism in Czechoslovakia and it also shows why the political developments were different from the ideas of consociational theory.